

NMZ bulletin

NEDERLANDSE VERENIGING VAN ZANGPEDAGOGEN

NUMMER 13 • FEBRUARI 2009

www.zangpedagogen.nl

Van de voorzitter

Elena Vink

Al maandenlang is de kredietcrisis in het (economische) nieuws. Dat zet je aan het denken over de hebzucht van veel mensen en wat ze er toe drijft steeds meer te willen hebben. Onderzoek heeft uitgewezen dat het maar tot een bepaalde levensstandaard bijdraagt aan je welbevinden, over geluk heb ik het niet eens. Ik vroeg me af of dat vooral voorkomt in de wereld van bankiers, aannemers en orthodontisten om maar eens wat te noemen, of dat het ook onder kunstenaars een rol speelt. Je zou aanvankelijk verwachten dat deze bevolkingsgroep vooral bezig is met het mooier maken en verdiepen van de werkelijkheid.

Van de redactie...

Het gaat goed met het Bulletin! Dit keer een extra dikke aflevering, met artikelen over interessante onderwerpen, verslagen van boeiende bijeenkomsten en nieuws uit de zangwereld.

Steeds vaker ontvangen wij emails van leden, spontaan of als reactie op een artikel in het Bulletin. Het is fijn om te merken dat het Bulletin begint te leven bij de leden. Tenslotte is het een blad vóór u maar liefst ook dóór u!

Daarom blijven we herhalen: schroom niet contact op te nemen met de redactie indien u iets interessants te melden hebt op zanggebied of indien u een bepaald onderwerp graag eens belicht zou willen zien.

Natuurlijk kunt u ook op de Algemene Ledenvergadering van 21 maart a.s. uw ideeën of opmerkingen met betrekking tot het Bulletin kwijt. Wij hopen u daar te mogen begroeten!

redactie@zangpedagogen.nl

Helaas is dat niet helemaal waar. Ervan uitgaande dat de drijfveer voor het hebben van veel geld vooral te maken heeft met de status en macht die je ermee verwerft, kwamen bij mij een aantal ervaringen uit de operawereld bovendrijven. Daar spelen zich op allerlei niveaus ook machtsspelletjes af. Als intendant wil je je naam natuurlijk aan een steeds groter operahuis verbinden, dat geeft status en macht. Je kunt steeds beroemdere zangers en zangeressen laten opdraven om een auditie te komen doen, en ze vervolgens goedkeuren of afwijzen. Dat geeft macht en daar kan niet iedereen even goed mee omgaan.

Machtsstrijd is er ook vaak tussen de dirigent en de regisseur. Wie van ons tweeën is het belangrijkste en krijgt zijn of haar zin. De regisseur die een zanger met zijn rug naar de zaal wil laten zingen of de dirigent die vervolgens roept: "Zo kan hij/zij me niet zien!" Als zanger is dat altijd weer een pijnlijke ervaring. Je wilt ze geen van beiden tegen je hebben omdat je daar hoe dan ook gevolgen van ondervindt: een regisseur die je tijdens

de repetities negeert of een dirigent die je je inzetten niet meer geeft...

Maar ook zangers spelen machtsspelletjes. Wie krijgt de meeste aandacht. Wie heeft de meeste hoge noten en kan applaus scoren. Ook bij het slotapplaus halen: de minst belangrijke rol gaat als eerste, dat ligt soms behoorlijk gevoelig. Soms werden echt de noten geteld om uit te maken wie wanneer kon opkomen. En tot slot natuurlijk de diva/divo die een scène maakt omdat het kostuum niet deugt of omdat de handeling te lastig is om vocaal te kunnen schitteren; ook dat gaat om macht. "Als ik weiger te zingen zullen we nog wel eens zien wie het hier voor het zeggen heeft."

Het is blijkbaar een elementaire behoefte belangrijker te willen zijn dan een ander, meer 'macht' te hebben. Want zoals topmanagers jaloers zijn op de hogere bonus van een collega kijk je als artiest jaloers naar de 'ster' in een productie die zich allerlei aanstellerij kan veroorloven en toch, of juist daarom, lekker in de watten wordt gelegd. *Ecce Homo!*

PEVOC8

Hochschule für Musik
Carl Maria von Weber Dresden

Van 26 t/m 29 augustus 2009 vindt de 8ste Pan European Voice Conference (PEVOC8) plaats in Dresden, Duitsland.

Het onderwerp van de conferentie is „The professional voice in communication today – towards the integration of science and voice education“.

Voor meer informatie/aanmelding: www.pevoc8.de

Onlangs verschenen

door José Lieshout

Enkele maanden geleden verscheen een nieuw boek op het gebied van zangtechniek: 'Klassieke zangtechniek, een objectieve en praktische benadering', geschreven door Wim Ritzerfeld. Een nieuw boek over zangtechniek? In het Nederlands? Daar wil de redactie meer van weten! In het Utrechts Conservatorium vond aldus een gesprek plaats tussen Wim Ritzerfeld, Diane Hidding, bestuurslid NVZ en behalve zangpedagoge ook docent methodiek aan de Schumann-academie, en José Lieshout, lid van de NVZ-redactie en zangpedagoge

Over de auteur

Wim Ritzerfeld had als kind al drie belangrijke interesses: muziek, taal en de exacte vakken. Hij studeerde eerst elektrotechniek aan de TU Eindhoven. De fascinatie voor muziek en taal bleef echter. Wim ging zich toelagen op het zingen, aanvankelijk als amateur en later professioneel. "Vanwege mijn behoefte om alles te begrijpen ging ik echter op zoek naar wetenschappelijke verklaringen voor de beelden die mijn toenmalige leraar, Joep Bröcheler, gebruikte, zoals 'horizontaal zingen', 'verticaal denken' en 'klank gaat voor klinker' (heb ik uiteindelijk ook gevonden). En zo kwam ik terecht bij het Voice Research Lab van de Universiteit Groningen, waar ik hartelijk onthaald werd door Harm Schutte en Donald Miller en waar ik vervolgens alle gelegenheid kreeg om mijn vragen te stellen en mijn stellingen te onderzoeken."

Wim realiseerde zich dat hij vanwege zijn achtergrond als elektrotechnicus én zanger wellicht een brug zou kunnen slaan tussen wetenschap en kunst. Dit leidde uiteindelijk tot het boek 'Klassieke zangtechniek, een objectieve en praktische benadering'.

Het boek

'Klassieke zangtechniek' beschrijft in drie blokken de mechanica van de zangstem, de resonans, en ten slotte het zingen zelf. Daarnaast is er een uitgebreide appendix over het gebruik van de VoceVista cd-rom. Het boek is overzichtelijk (fijne grote letter!) en bevat vele grafieken die de uitleg van het VoceVista programma ondersteunen. De vele oefeningen inspireren de lezer om een en ander direct uit te proberen. Voor sommige oefeningen is een uitgebreider programma nodig: VoceVista-pro (met elektrodes die op de keel worden geplaatst en die het contact tussen de stemplooiën meten). Opvallend: in het boek wordt uitdrukkelijk alleen over het 'klassieke klankideaal' gesproken.

Het boek is te bestellen via www.destemstudio.nl (192 pagina's, €34,95 incl. cd-rom)

Waarom alleen klassieke zangtechniek?

Wim: "Doordat de klassieke zang toch een bepaald klankideaal kent, hoe groot de verschillen binnen dit ideaal ook kunnen zijn, is de techniek tot een aantal principes terug te voeren. Dit is dus redelijk overzichtelijk. Bij pop, jazz en musical is het aantal verschillende klank echter onbeperkt, hetgeen met zich meebrengt dat je van werkelijk alle soorten klanken een analyse moet maken. Daar komt bij dat ik zelf minder thuis ben in pop, jazz en musical. Ik sluit echter niet uit dat ik me hier in de toekomst mee bezig ga houden."

Wat voegt VoceVista toe aan het boek?

"Tijdens mijn zoektocht naar 'het concrete achter het stemgebruik' bleek dat het gebruik van een computerprogramma als VoceVista hier een onmisbaar hulpmiddel bij is. Je brengt hiermee de klank van je stem in beeld. Met behulp van de uitleg in het boek kun je de grafieken aflezen en interpreteren."

Als je dit eenmaal een beetje onder de knie hebt, kun je de volgende stap zetten: experimenteren met de klank totdat de grafieken het 'juiste' beeld geven."

Is dit niet de omgekeerde weg?!

"Ja, ik kan me voorstellen dat dit in het begin zo lijkt, maar natuurlijk blijft het eigen gevoel, het zangersinstinct, voorop staan. Als je tevreden bent met hoe je een stuk zingt, hoeft je dat niet te checken met VoceVista. Maar zodra je op een technisch probleem stuit dat je niet zo één twee drie kunt oplossen, is het verdraaid handig om te kijken of je daar met behulp van VoceVista kunt uitkomen."

Jouw boek veronderstelt, door de vele verwijzingen naar de cd-rom, dat de gebruiker een computer bij de hand heeft tijdens het lesgeven.

"Ik denk inderdaad dat het steeds gewoner wordt om een laptop in de leskamer te hebben staan. De schroom om deze in te schakelen tijdens het lesgeven is nu misschien nog wel groot, maar ik denk dat dit veel te maken heeft met de angst om lestijd te verknoeien door computergehannes. Deze schroom zal steeds meer verdwijnen naarmate men handiger wordt in het gebruik van computerprogramma's als VoceVista en hier de voordelen van gaat inzien."

En hoe zie je dat dan voor je, tijdens de les?

"Nou, stel dat een leerling moeite heeft om lijnen te zingen doordat bij hem of haar de medeklinkers de lijn voortdurend onderbreken. Als de conventionele manier van lesgeven nog niet het gewenste effect heeft gehad, kun je in zo'n geval besluiten om VoceVista in te schakelen. Zo maak je zichtbaar wat de leerling zelf misschien niet hoort: bijvoorbeeld de zogenaamde medeklinkerschaaduw, die ervoor zorgt dat de klinkers rondom de medeklinker hun resonans verliezen."

Beschouw je jouw boek een 'methode'?

"Ik heb het woord 'methode' bewust vermeden omdat dat woord iets absoluuts suggereert: een vastomlijnde procedure, een soort recept om tot een bepaald resultaat te komen. Dat is dit boek zeker niet. Ik zie het boek en ook VoceVista meer als een stuk gereedschap voor de zangpedagoog. Maar als je het woord methode wat losser interpreteert als 'een manier van omgaan met de techniek van het zingen' dan zou je het gerust een methode kunnen noemen."

Moderne methodes als EVTS en CVT maken ook gebruik van computerprogramma's als VoceVista. Wat is het verschil met jouw boek?

"Dit boek is een weerslag van mijn persoonlijke zoektocht naar het meetbare achter de zangstem. Eerlijk gezegd ben ik niet in detail op de hoogte van die andere methodes. Aan de ene kant misschien raar, maar aan de andere kant ook wel een voordeel: ik voelde mij nu vrij mijn eigen weg te gaan en heb nu in mijn eigen woorden uitgelegd wat ik bedoel. Zodra je termen uit bijvoorbeeld EVTS of CVT gaat gebruiken, wordt de rest van je verhaal ook al snel vanuit die methodes geïnterpreteerd. En dat wilde ik nu juist niet."

Is 'Klassieke zangtechniek' ook een aanrader voor zangers en pedagogen die het ondersteunende gebruik van de computer (nog) niet zien zitten?

"Je kunt het boek heel goed lezen zonder VoceVista te gebruiken. Alleen kunnen sommige zaken dan een beetje theoretisch blijven. Door het uitproberen van de voorbeelden en vooral door met je eigen stem te experimenteren met VoceVista wordt het allemaal wel een stuk aanschouwelijker en krijg je meer gevoel voor de praktische betekenis van begrippen als formanten en resonansstrategieën. Ik ben ervan overtuigd dat een concretere en meer eenduidige benadering van de zangtechniek uiteindelijk leidt tot beter lesgeven, al was het alleen maar omdat zangpedagogen daardoor beter aan elkaar kunnen uitleggen wat ze bedoelen. Of VoceVista al dan niet in de les zelf wordt gebruikt lijkt mij een kwestie van persoonlijke voorkeur van docent en/of leerling."

Onderwijs in Tanzania

door Margreet Witsen Elias

In oktober 2008 hebben mijn man en ik met een groep vrienden een reis gemaakt naar Tanzania. Onze reisleader had enkele jaren gewerkt en gewoond in Arusha, waar hij bij de aanleg van het vliegveld aldaar betrokken was. Arusha ligt ten noordwesten van Dar-es Salaam. Natuurlijk hebben wij wildparken bezocht, maar we hebben ook kennisgemaakt met een ander aspect van het leven in Afrika.

Onze reisleader was tijdens zijn verblijf in Afrika in contact gekomen met een arts, de airport dokter, die behoorde tot een Masai-stam. De twee mannen raakten zeer bevriend. Na zijn terugkeer in Nederland is de vriendschap blijven voortbestaan. Het contact tussen deze twee mannen zorgde ervoor dat onze reisgroep een uniek ervaring opdeed. Eerst maakten wij kennis met de arts, Ole Kuney, die inmiddels ook *chief* geworden was van zijn Masai-stam. Hij en zijn vrouw waren uitgenodigd om samen met ons te komen eten, waarbij hij wat kon vertellen over de levenswijze en gebruiken van de Masai. De Masai zijn een herdersvolk, dat nog onder zeer primitieve wijze leeft en dat ook in stand wil houden. Zij wonen in lemen hutten, hetgeen hun *chief* overigens niet deed. Die woonde in een zeer eenvoudig westers onderkomen. Ik kan u natuurlijk nog veel meer hierover vertellen, maar u bent niet geabonneerd op een reismagazine. Zoals gezegd heeft onze reisleader, Jan Willem ter Braak, nog veel contact met hem. Zijn Stichting Vrienden van Tanzania, verricht namelijk ondersteunend werk bij sociale projecten.

Wat ik wel wil vertellen is dat er een vrij grote school was voor de kinderen uit de omliggende Masai-dorpen. Sommige kinde-

ren moeten hiervoor dagelijks uren lopen. De school bestond uit drie gebouwen die met elkaar een hoefijzer vormden. In de open ruimte daartussen werden we met zang verwelkomd. De *chief* was natuurlijk trots op zijn school en vertaalde de gezongen teksten voor ons. De kinderen droegen allemaal een uniform en stonden in rijen opgesteld; er heerste een strakke discipline. Een pittig meisje van een jaar of 13 kwam naar voren, nam de leiding en begon vol overgave de zangers te dirigeren. Ik moet zeggen dat ik hiervan zeer onder de indruk was.

Na het concert verspreidden de kinderen zich weer naar hun klaslokalen. We mochten rondlopen en ook de lokalen binnen gaan, wat enkelen van ons enthousiast deden. De een pakte de rekenles op die op het bord stond, een ander de taalles (de kinderen leren al vroeg Engels) en ik ben met een klas gaan zingen. Geweldig leuk!

Iets anders dat opviel waren de grote tekeningen op de buitenmuren van de school. Het waren niet zomaar tekeningen, het waren gigantische schoolplaten. Enkele aardrijkskundeplaten, een plaat van het menselijk skelet, waarvan de verklaringen in het Swahili stonden bijgeschreven, en zelfs een plaat van het oor! Het enige dat nog ontbrak was een plaat van het strottenhoofd.

De redactie is benieuwd naar uw mening over 'Klassieke zangtechniek'. Gaat u het boek lezen én de cd-rom gebruiken, dan zouden wij het op prijs stellen indien u uw ervaringen zou willen mailen naar redactie@zangpedagogen.nl. In het volgende Bulletin zullen wij een aantal reacties plaatsen.

Kaakfysiotherapie

door Jolande Geven

Als zangdocent heb ik regelmatig te maken met zangers met kaakklachten. Een van mijn leerlingen ging in behandeling bij een kaakfysiotherapeut (orofaciaal fysiotherapeut), met goed resultaat. Nadien heb ik ook andere leerlingen verwezen naar deze kaakfysiotherapeut en bij allen gaven de klachten binnen een korte of langere periode een verbetering te zien. Benieuwd naar de werkwijze van kaakfysiotherapie stelde ik de volgende vragen aan Wilfred Wilbrink en Frank Schiebergen, kaakfysiotherapeuten in Arnhem en omgeving.

Waarom is er kaakfysiotherapie?

Klachten in en rondom het kaakgewricht behoren van oorsprong tot het werkgebied van de (bijzondere) tandheelkunde, inclusief de orthodontie en kaakchirurgie. Behandeling van deze klachten is dus historisch vanuit deze disciplines ontwikkeld. Het bleek echter dat deze disciplines heel vaak geen oplossing hadden voor kaakgerelateerde functiestoornissen. Veel van de klachten in het kaak- en aangezichtsgebied werden namelijk meer door bewegen, belasten en overbelasting veroorzaakt. Klachten aan gewrichtsstructuren door bijvoorbeeld overbelasting is met name het werkgebied van de fysiotherapeut. Deze houdt zich bezig met het bewegen en belasten van gewrichten, spieren en het daarbij behorend zenuwstelsel en natuurlijk met de problemen die hierin en van hieruit kunnen ontstaan. Voor de behandeling van klachten in het hoofd-, halsgebied is door de tandheelkunde de hulp ingeroepen van fysiotherapeuten omdat wij specialisten zijn op het gebied van het bewegend functioneren.

Sinds het begin van 2008 is de naamgeving van de NVFT (Nederlandse Vereniging van Fysiotherapie in de Tandheelkunde) veranderd in de Nederlandse Vereniging voor Orofaciale Fysiotherapie. De huidige Orofaciale Fysiotherapeut(OFT) (voorheen Kaak-Fysiotherapeut) heeft met een groter werkgebied te maken dan alleen de kaakgerelateerde functiestoornissen. Je moet hierbij denken aan allerlei problemen in het hoofd-, halsgebied die zich kunnen voordoen zoals bijvoorbeeld bij patiënten met bepaalde chronische hoofdpijnklachten, duizeligheid, aangezichtsverlamming (zgn. facialisparesis), specifieke aangezichtspijn (zgn. trigeminus neuralgie), tinnitus (oorfluiten,-suizen), hyper- of hypoacusis (het versterkt of vermindert waarnemen van geluid) en specifieke

oorpijn, nekklachten en functiestoornissen gevolge van hoofd-halsoncologische processen alsmede hoofd-halschirurgie en -traumatologie.

Wat doet een kaakfysiotherapeut?

Zoals al uit bovenstaande tekst blijkt houdt de OFT zich bezig met (functionele) problemen die zich voordoen in het hoofd-, halsgebied. Concreet betekent dit dat we samen met de patiënt inventariseren waar het functionele probleem zit en welke relatie dit heeft met de klachten van de patiënt. Hiervoor is niet alleen goede kennis nodig van de anatomie (bouw) en ziektebeelden in dit gebied, maar ook van de functionele relaties tussen de verschillende onderdelen. Verder moet de OFT een uitgebreid psychologisch inzicht hebben, waar het gaat om de betekenis die klachten in het hoofd-, halsgebied hebben voor de patiënt. Psychologie speelt regelmatig een grote rol bij het in stand houden of ontstaan van functionele klachten in het hoofd-halsgebied (zoals bij klemmen of knarsetanden).

Veel voorkomende klachten

Enkele typische TMD (temporomandibulaire dysfunctieklachten) ofwel kaakklachten: pijnlijk, vermoeid gevoel, stijfheid of kramp in de kauwspieren pijn in het gebied van het kaakgewricht, vlak voor het oor beperkte of asymmetrische mondopening bewegingsbeperkingen van het kaakgewricht geluiden in het kaakgewricht tijdens het kauwen of bewegen van de onderkaak zoals knappen of kraken oorpain, hoofdpijn en/of nekklachten pijn na het eten of veel praten, maar ook bijvoorbeeld na het gapen, een tandartsbezoek, veel nagelbijten, klemmen van tanden

en kiezen op elkaar, knarsetanden, kauwgom kauwen, muziekinstrument spelen of zingen. Ook door eenmalige overbelasting kunnen de klachten ontstaan, bijvoorbeeld als een harde appel of een broodje wordt afgebeten. Ook kunnen deze klachten mede beïnvloed worden door stress of psychische spanningen.

Welke kaakklachten komen bij zangers voor?

Eigenlijk alle bovengenoemde klachten kunnen voorkomen. Vaak is het toch dat zangers en zangeressen een beperking hebben van de mondopening met pijnprovocatie in een of beide gewrichten, dan wel pijnklachten of stijfheid in de kauwspieren ervaren. In beide gevallen speelt dus een beperkte functie (o.a. mondopening) een rol. Er kunnen een aantal oorzaken voor verantwoordelijk zijn: het kapsel van het gewricht is overbelast, er zit een kraakbeenschijfje klem (blokkade/op slot) of dit beweegt niet goed mee bij het openen (knappen, kraken), de kauwspieren zijn verkrampd of verkort, de zanger(es) is te gespannen of gebruikt een foute techniek voor stemvorming.

Wat kan een kaakfysiotherapeut daaraan doen en hoe?

Afhankelijk van de oorzaak of oorzaken (vaak is het niet een enkelvoudig probleem) zal de OFT samen met de patiënt een oplossingstrategie bedenken en uitvoeren. Gaat het om mondgewoonte (parafunctioneel) gedrag (klemmen, tongpersen, mondbodem spannen, kauwen op lippen, wangen, tong, nagels, penen e.d.) of te vroeg voorwaarts bewegen van de onderkaak bij het mondenopenen, dan zal de OFT dit vooral aanpakken door de patiënt te leren hier meer bewust mee om te gaan. De patiënt moet dan in zijn dagelijks leven veel gedrag veranderen of

achterwege laten.

Is het kaakgewricht vooral de oorzaak, dan zal de OFT dit gaan mobiliseren om de bewegingsmogelijkheid te verbeteren. Gaat het om spanning in de kauwspieren, dan zal de OFT de patiënt oefeningen aanleren voor ontspanning en het, meer gecorrigeerd en ontspannen, bewegen van de kaak. Verder kunnen we met massagetechnieken en bepaalde apparatuur de ontspanning nog vergroten. De patiënt zal ook een eigen massagetechniek aangeleerd krijgen. Als we van mening zijn dat het probleem niet alleen op ons terrein ligt, dan zullen we de noodzakelijke disciplines inschakelen. Te denken is aan de tandarts, huisarts, psycholoog, neuroloog, KNO-arts, kaakchirurg, orthodontisch of tandarts-gnatholoog (bijzondere tandheelkunde).

Waar je als zangdocent op moet letten

Als je leerling nog geen klachten heeft, dan moet je toch letten op de houding van de romp, nek en schouders. De mond moet natuurlijk, ontspannen openen, zonder scheef-bewegen (deviatie). De tong moet ontspannen zijn, evenals de mondbodem en halsregio. Als er wel al klachten zijn, besteed je hier uiteraard extra aandacht aan.

Wat je als zangdocent kunt doen om het te voorkomen

Bepaalde functiestoornissen zijn voor zangdocenten moeilijk te voorkomen, omdat die buiten het functionele aspect liggen (anatomische afwijkingen, ziektebeelden e.d.). Gebruik je eigen expertise t.a.v. houding (rechttop, met name in zit, met ontspannen schouders, rug, en nek), ontspannen mondopening. Laat leerlingen zich bewust worden van allerlei parafunctioneel (gewoonte) gedrag als klemmen, tongpersen, op iets kauwen e.d.

Wanneer naar de kaakfysiotherapeut

Als je samen met de leerling geen controle krijgt op zijn/haar probleem, met andere woorden als je merkt dat het probleem buiten je expertise gebied gaat vallen, is het verstandig de leerlingen door te verwijzen naar de kaakfysiotherapeut.

De invloed van de kaak op het stemgebruik

Als je niet voldoende je mond kunt openen, dan zal de stemvorming onvoldoende tot

zijn recht komen (klankholte). Spanning van kauw-, mond- en keelspiieren, hebben een nadelige invloed op de stem. Daarnaast speelt de zit- en stahouding alsmede de hoofdpositie een belangrijke rol bij de stemvorming.

De behandeling

Behandeling bestaat uit: bewustwording van parafunctioneel mondgedrag (klemmen, kauwen op nagels, potloden, velletjes, lippen, wangen, tongpersen en zuigen alsmede wangzuigen, ed.); bewustwording van gedrag bij stressoren; externe invloeden in kaart brengen en met cliënt proberen te veranderen; aanleren van massagetechnieken in het hoofd-halsgebied; mobilisaties van kaakgewrichten; coaching van gedrag; beïnvloeding van de slaaphouding (vooral buikslapen is een beruchte provocatie); houdingsinstructies en correcties bij het zitten, liggen, staan en het oefenen ervan; mobiliseren van de nek en borstwervelkolom indien noodzakelijk.

Hoe lang duurt het om een klacht te verhelpen?

Dit is moeilijk te zeggen. Het hangt er natuurlijk van af wat het probleem is en hoe goed je de oorzakelijke en onderhoudende factoren onder controle kunt brengen. Een uitgebreide functiestoornis ten gevolgen van een trauma of operatie is van een andere orde als een knappende kaakgewricht.

Wat een zanger/cliënt zelf kan doen om de behandeling voorspoedig te laten verlopen

Belangrijk is je bewust bezig te houden met de onderhoudende factoren. Een goede analyse van de klacht is van groot belang. Hiermee kun je in kaart brengen welke factoren een rol spelen bij de klacht. Dat bepaalt weer welke spelers/behandelaars betrokken moeten worden en wat de te volgen strategie zou moeten zijn. De betrokkenheid van de cliënt is dus cruciaal. Dit bepaalt mede zijn behandeling. Dus wees betrokken bij de eigen behandeling en let goed op je eigen inbreng hierbij.

Wat zijn uw ervaringen?

De ervaring leert dat functiestoornissen in het hoofd-, halsgebied vaak mede veroorzaakt, dan wel in stand gehouden worden door een onvoldoende bewustzijn van over-

matige aanspanning in de mond- en halsregio. Het bewust kunnen ontspannen in dit gebied, samen met de juiste (ontspannen) lichaamshouding is dus van groot belang voor preventie en voor de behandeling. Spanningen/stressoren in het dagelijks leven dragen vaak ook bij aan dit proces. Is er iets wat je bezighoudt, of ben je het type mens dat alles onder controle wil hebben, dan zie je dat spanning snel een weg gaat zoeken naar de nek- en hoofd-halsregio. Uitdrukkingen als: 'de tanden op elkaar zetten'; 'jezelf verbijten'; 'de lippen stijf op elkaar houden' zijn niet voor niets ontstaan. Ze geven uitdrukking aan een gemoedstoestand die vaak een relatie heeft met de klacht.

De fysiotherapeuten Wilfred Wilbrink en Frank Schiebergen zijn mede-eigenaar van de Maatschap Fysiotherapie "Arnhem en Velp". Deze fysiotherapiepraktijk is in de loop van de jaren uitgegroeid tot een zeer gespecialiseerde fysiotherapiepraktijk. Een van deze specialisaties is de Orofaciale (=kaak-) Fysiotherapie.

Frank is al 25 jaar fulltime werkzaam in dit deelgebied. Wilfred volgde de opleiding Orofaciale Fysiotherapie in 2005, maar werkt al vanaf 2000 met deze patiënten vanuit zijn opleiding Manuele Therapie. Naast hun werk uitvoerend werk hebben zij verschillende adviserende en opleidingstaken binnen de reguliere Fysiotherapie Opleiding (HAN) alsook binnen het onderwijscluster van de vakvereniging NVOF (Nederlandse Vereniging voor Orofaciale Fysiotherapie).

Begeleiden tijdens de zangles

door Ineke van Doorn en Jolande Geven

Hoe begeleiden we onze leerlingen tijdens de zangles? Doen we dit zelf, bijvoorbeeld aan de piano of met gitaar, of maken we inmiddels ook gebruik van andere middelen als meespeel-cd's en/of de computer?

Speciaal voor het Bulletin hielden we een kleine steekproef. Aan 26 willekeurig geselecteerde leden en aan enkele naaste collega's stuurden we een korte vragenlijst. We kregen 16 reacties waarvoor dank! Hieronder volgen de 10 vragen die we stelden en een samenvatting van de reacties die we ontvingen.

1. Waar geeft u uw lessen?

Uit het antwoord op deze vraag blijkt dat veel collega's op meerdere plaatsen lesgeven. Genoemd worden:

- privé-praktijk (10);
- muziekschool/cultureel centrum (7);
- conservatorium (6);
- workshops (1);
- koren (2).

2. Hoe lang doet u dit al?

De ervaring van de collega's die reageerden varieert van

- 20 jaar of langer (5);
- 13 tot 17 jaar (4);
- 8 tot 10 jaar (2);
- 1 tot 4 jaar (5).

3. Begeleidt u zelf uw leerlingen tijdens de zangles?

Iedereen blijkt (ook) zelf zijn leerlingen te begeleiden. Ze doen dit

- aan de piano (9);
- aan de piano afgewisseld met gitaar (5).
- Bij twee reacties is het niet duidelijk op welk instrument de leerlingen worden begeleid.

Twee collega's vermelden dat hun begelei-

dingen simpel zijn en slechts bestaan uit akkoorden (bij popnummers) of uit een tegenstem of baslijn (bij klassieke liederen).

4. Als u zelf uw leerlingen begeleidt hoe doet u dat dan?

- de hele les door (8);
- alleen bij bepaalde onderdelen van de zangles (6);
- niet iedere les, alleen af en toe (-);
- Twee collega's reageren met: de hele les door, waar nodig.

Als er alleen bij bepaalde onderdelen van de les begeleid wordt noemt men:

- zang oefeningen (2);
- het instuderen van een lied (3);
- als de begeleiding eenvoudig is (2).

5. Maakt u voor de begeleiding gebruik van begeleidings-cd's, computerprogramma's als 'band-in-a-box' of andere hulpmiddelen?

Begeleidings-cd's

- Twee collega's maken er nooit gebruik van. Een van hen heeft ze wel, maar gebruikt ze niet omdat de tempi te star zijn. "Levend samen musiceren is beter";
- vijf collega's gebruiken ze soms;
- drie collega's geven aan dat leerlingen zelf soms begeleidings-cd's meenemen;
- zes collega's maken regelmatig gebruik van begeleidings-cd's, "bijvoorbeeld een scat cd (improvisatie), of iets van Vaccai.". "Ik gebruik ze bij bepaalde improvisatie en/of timings oefeningen. In bepaalde gevallen laat ik de leerlingen een song met de originele opname meezingen. Heel soms gebruik ik een cd met inzingoefeningen (bijv tijdens workshops)."

Band-in-a-box

Band-in-a-box is een computerbegeleidingsprogramma. Er zit een bibliotheek bij, maar je kunt ook zelf stukken invoeren. Van elk stuk kun je o.a. de stijl waarin het gespeeld

wordt, de maatsoort, het tempo, de vorm en de toonsoort aanpassen. Twee collega's geven aan soms gebruik te maken van dit programma.

Overige hulpmiddelen die worden genoemd:

- begeleiding/karaoke op Youtube.com (2);
- "Soms maak ik zelf iets met midi." (1);
- "Soms begeleidt de leerling zichzelf of neemt de leerling iemand mee." (1);
- "Ik vraag of er studenten mee kunnen komen of liever nog de co-repetitor." (1).

6. Als u gebruik maakt van bovengenoemde middelen doet u dat dan af en toe, de hele les door, alleen bij bepaalde onderdelen?

- af en toe (8);
- cd begeleiding alleen bij het oefenen van een lied (2);
- alleen bij bepaalde onderdelen van de zangles (5).

7. Als u gebruik maakt van begeleidings-cd's, wat voor cd's zijn dat dan?

- bestaande karaoke cd's, bijvoorbeeld uit de bibliotheek (3);
- gedownload van internet (3);
- orkestband gekocht of in studio gemaakt;
- cd's die bij de bladmuziek geleverd worden (3);
- cd's van uitgeverijen als Alfred, Schirmer, MMO, Hal Leonard, Peters e.a. (2);
- cd's bij boeken van Jamy Aebersold, Bob Stoloff, Michelle Weir (2); cd van Rhianon;
- cd's met vocalises van Vaccai (2).
- Cantalopera-bundels met orkest cd (Ricordi), Bellini/Donizetti/Verdi-liederen (Ricordi). "Nadeel van deze opnames is dat de pianist niet mee-ademt met de zanger."
- leerlingen nemen ook zelf cd's mee (1).

8. Huurt u wel eens een begeleider in en zo ja, met welke regelmaat en op welk instrument?

- Zeven collega's geven aan dit nooit te doen;
- vier collega's huren 1 tot 4 keer per jaar één of meerdere begeleiders in voor voorspeelactiviteiten. Dit kan een pianist zijn, maar ook luitist, gitarist, klein ensemble of combo worden genoemd.
- collega's die op een conservatorium werkzaam zijn kunnen vaak gebruik maken van co-repetitoren. Ook zijn er bij bepaalde lessen vaste begeleiders aanwezig. Dit wordt tweemaal genoemd.

Andere collega's vermelden:

- "Er is een pianiste beschikbaar, maar gezien het kleine aantal leerlingen zijn er (nog) geen jaarlijkse uitvoeringen en gaan we gewoon met geïnteresseerde leerlingen naar een open podium."
- "Zelden, soms voor uitvoeringen. Maar dit is erg moeilijk. Collega's hebben het erg druk en niet iedere pianist is een begeleider."
- "Voor voorspeelavonden regel ik via de muziekschool een collega of een leerling (piano) en ik stimuleer dat mijn leerlingen zoveel mogelijk zelf op zoek gaan naar begeleiders in hun omgeving. Dat lukt heel behoorlijk."

9. Nemen uw leerlingen zelf een begeleider mee en zo ja, met welke regelmaat?

- zelden of nooit (5);
- af en toe (5);
- "Ja, het is een onderdeel van de zangles (op de muziekschool) om als je langer les

hebt met een begeleider samen te gaan werken." (1);

- "Ja, ongeveer eenmaal per jaar." (1).

Ook hier hebben de conservatoriumcollega's het gemakkelijker: sommige studenten begeleiden zichzelf (2), sommige hebben (vaste) begeleiders (4) die ze vooral vlak voor tentamens meenemen naar de les.

10. Maakt u gebruik van een computer tijdens uw lessen en zo ja, waarvoor?

- nee (7);
- soms (6);
- ja (3).

Als de computer soms wordt ingezet is dat:

- om songteksten/ akkoordenschema op te zoeken en/of te printen (4);
- om een lied te beluisteren (1);
- om achtergrondinformatie over een stuk te vinden (2);
- voor het afspelen van begeleidingen (1);
- (door leerlingen zelf:) om songteksten te vinden, karaoke versies op Youtube te vinden, akkoorden schema's te vinden;
- omdat leerlingen soms hun laptop meebrengen om de les op te nemen, of om iets te laten horen (2).

De collega's die de computer vaker gebruiken schrijven:

- "Wat zou ik zonder pc moeten? De leerlingen komen soms met verzoeken die ik niet ken, en dan kunnen we ze opzoeken via lime-wire of youtube. Soms als ik een themaweek heb, kan ik het met youtube

illustreer."

- "Ja, ik gebruik de computer om opnames te beluisteren, opnames te maken en weer terug te luisteren, video-opnames te maken en terug te kijken."
- "Om geluidsfragmenten te laten horen of de begeleiding (midi) af te spelen. Verder gebruik ik de youtube pagina en zoek ik teksten of wetenswaardigheden op."

Opmerkingen

- Een collega merkte op dat het lastig is voor leerlingen om goede begeleiders te vinden die ook nog puur voor hun plezier (dwz zonder betaling) met hen willen werken. "Het zou erg interessant zijn een soort bestand op te bouwen..."
- Ook geven twee collega's aan gebruik te maken van een I-pod. Een collega neemt soms op met haar pda (kleine handcomputer).

Conclusie

Voor zover deze steekproef representatief is, kunnen we concluderen dat velen van ons zelf hun leerlingen begeleiden, meestal aan de piano. Waar de instrumentale vaardigheden tekort schieten, probeert men dit op te lossen door het spelen van eenvoudige begeleidingen, een tegenstem of een baslijn. Voor uitvoeringen wordt er gezocht naar adequate begeleiding, hetgeen de ene collega minder moeite kost dan de ander. Dit is ook afhankelijk van waar er les gegeven wordt: op een conservatorium en muziekschool is het makkelijker begeleiders te vinden.

Er wordt af en toe gebruik gemaakt van begeleidings-cd's, maar echt heel populair zijn ze niet. Meestal dienen ze ter aanvulling van de eigen piano/gitaar begeleiding. **Opvallend is dat het gebruik van begeleidings-cd's onder ervaren en minder ervaren, en ook onder pop/jazz docenten en klassieke docenten vrijwel gelijk is.**

De computer begint wat terrein te veroveren: iets meer dan de helft van de collega's maakt er (soms) gebruik van. Meestal om muziekvoorbeelden, akkoordenschema's en teksten te vinden. Slechts een collega geeft

De Jonge Zanger Centraal:

“Aandacht, studeren en zapp-culturen”

HET OCHTENDPROGRAMMA
door Petronella Palm

Op zaterdag 1 november jl. werd in Den Bosch het (bijna jaarlijkse) NVZ symposium gehouden met lezingen van Gert-Jan de Haas, neuropsycholoog, Joep Knapen, didacticus en met optredens tussendoor van de a-capella kleinkunst groep ‘Herman in een bakje geitenkwark’. Deze keer was het thema ‘De hedendaagse leerling in het zang(vak)onderwijs’. Het lesgeven is voor zangpedagogen altijd een bezigheid van geven en nemen. Wat kunnen we leren in het lesproces van de zangleerling uit de zapp-cultuur generatie? En welke aanpassingen zouden wij moeten aanbrengen in onze didactiek?

Gert-Jan de Haas, neuropsycholoog, muziekpsycholoog én musicus, gaf ons inzicht in de werking van het brein, de invloed van de dopamine huishouding daarop, en het managen van gerelateerde problematiek rondom het succesvol functioneren van de jonge zanger zowel tijdens als na zijn muziekstudie. Hij helpt in zijn praktijk bij het Medisch Centrum voor Dansers en Musici in Den Haag vele jonge musici en dansers die lijken te stagneren in hun studie en/of carrière.

Ervaring van studenten: concentratie

De presentatie begon met een gedachtewisseling over discipline en studievaardigheden van twee zangstudenten lichte muziek onder leiding van moderator en zangpedagoge Diane Hidding.

Daaruit kwam naar voren dat zaken als concentratie, verdieping en structuur, problematisch kunnen zijn voor de hedendaagse muziekstudent, vooral als het gaat om het aanleren van zangtechnische vaardigheden en het instuderen van composities voor de wekelijkse zangles. Beide leerlingen geven aan zeer gemotiveerd te zijn, maar ondanks hun goede voornemens helaas niet de beoogde resultaten te bereiken die nodig zijn voor het geplande verloop van hun studie. Onderwerpen zoals ‘moeten’ versus ‘willen’ bij het aanleren van vaardigheden, en het wachten op inspiratie versus discipline kwamen in deze discussie aan de orde. Er werd gesproken over het gemakkelijk afgeleid zijn door andere personen en bezigheden. Ook werd opgemerkt veel bezig te zijn met de studie, maar op een meer vrijblijvende, informele manier, waarbij er wél sprake is van groei en ontwikkeling, maar niet volgens het voorgenomen doel. Tevens werd aangegeven dat het accumulatieve effect van ge-

miste doelstellingen als zeer stressvol werd ervaren, en dat daardoor de drempel voor de student steeds hoger komt te liggen. Kernvraag scheen óf en hóe je concentratie kunt dwingen, in de hoop afleidingen te kunnen beperken, en hoe je jezelf het beste kunt aansturen als aankomend artiest en uitvoerend musicus.

Herman in een bakje geitenkwark

vaak een cluster van de volgende symptomen aanwezig te zijn: het uitblijven van vorderingen van studies rondom het hoofdvak, te snel ja zeggen tegen schnabbels en projecten, het ‘wipwap’ verschijnsel van eerst interesse, daarna verveling en vervolgens desinteresse, fysieke overbelasting veroorzaakt door het te lang doorgaan met

ADHD bij musici

Uit de daaropvolgende bespreking van Gert-Jan de Haas bleek dat voorgaande symptomen indicators zijn die zouden kunnen wijzen op ADHD –Attention Deficit Hyperactivity Disorder, ofwel Aandachts-Tekort-Stoornis met Hyperactiviteit. In zijn praktijk heeft Gert-Jan de Haas ondervonden dat hyperactiviteit veel voorkomt bij musici en dansers. Uit onderzoek blijkt dat zes op de tien kunstenaars in deze categorie overeenkomstige klachten hebben. Bij muziekstudenten blijkt

stem of instrument, problemen met het nakomen van afspraken, en last but not least de daaruit voortkomende psychische klachten, schuldgevoelens en blessures. Volgens Gert-Jan de Haas hoort een eventuele diagnose ADHD bij mensen die levenslang last hebben van concentratiestoornissen, impulsiviteit en bewegingsdrang. Cruciaal is dat deze kenmerken samengaan met meerdere psychische klachten. Ook wijst hij erop dat één van de neveneffecten, het laat naar bed gaan en laat opstaan, zo kenmerkend voor

Diane Hidding in gesprek met twee studenten over het fenomeen 'studeren'.

het artiestenbestaan, vaak niet wordt onderkend als een slaapprobleem, één van de symptomen van deze aandoening.

Disbalans

Na een beknopte uiteenzetting van de anatomie, de ontwikkeling en de werking van het brein van de mens, werd duidelijk dat ADHD en de daarmee samenhangende verschijnselen worden veroorzaakt door een disbalans van verschillende neurotransmitters die werkzaam zijn in het brein. Dopamine is een stof actief binnen de hersengebieden die betrokken zijn bij de planning en motivatie van gedrag, en heeft ook invloed op het aanleren van de motorische functies, hetgeen weer essentieel is voor het ontwikkelen van vocale en/of instrumentale vaardigheden. Het is daarom duidelijk dat een storing in de dopamine huishouding niet alleen een negatief effect heeft op het motorische vermogen van de aspirant artiest, maar ook op de daadkracht, discipline en inzicht om deze ambitie op een structurele manier voor te zetten.

‘ADHD’ is ook goed nieuws

Is er hoop voor de jonge zanger met ADHD die een carrière als artiest ambieert? Welzeker!

Een diagnose ADHD is niet louter en alleen slecht nieuws, integendeel. De persoon bij wie ADHD is vastgesteld en die als professioneel artiest aan de slag wil, heeft daarvoor ook zeer positieve eigenschappen. Onderzoek stelt vast dat hij iemand is die toegewijd en creatief is, die verder gaat dan anderen en bovendien in staat is tot een enorme focus op zijn instrument. Daarbij komt, dat de ADHD patiënt van nature een avondmens is, dus zeer geschikt voor het artiestenbestaan waarbij de hoofdactiviteit zich meestal 's avonds afspeelt.

Didactische aanpassingen

Na de diagnose ADHD zullen er verschillende maatregelen moeten worden genomen om de leerprocessen voor de zangstudent met ADHD zo optimaal mogelijk te kunnen laten verlopen. De eerste stap is bewustwording. Kennis van de symptomen van ADHD, de wetenschap dat de oorzaak ligt in het afwijkende functioneren van neurotransmitters in de hersenschors is een grote pas voorwaarts. Ook kan tijdens de les begrip worden opgebracht voor het feit dat het leerproces van de ADHD leerling anders is, en dat er extra aandacht moet worden besteed aan cognitieve vaardigheden. Leeractiviteiten zouden individueel kunnen worden aangepast, evenals een hogere mate van flexibiliteit in de algemene voortgang van de studie zelf.

Medicatie

Tenslotte, dankzij de medische vooruitgang, zijn er tegenwoordig medicijnen verkrijgbaar waardoor de patiënt met ADHD, in het bijzonder de muziekstudent, uitstekende resultaten behaalt met als gevolg een dramatische verbetering in studieprestaties. In zijn praktijk heeft Gert-Jan de Haas vele cliënten gezien die baat hebben bij het innemen van medicatie, in het bijzonder van het geneesmiddel Concerta. Natuurlijk moet er nauwlettend worden toegezien op de dosering van het medicament en de timing daarvan.

Conclusie

In conclusie, de voordracht van Gert-Jan de Haas heeft ervoor gezorgd dat wij zangpe-

lezing Gert-Jan de Haas

dagogen meer bewust zijn geworden van de kenmerken en symptomen van ADHD. We beseffen dat mogelijk meer dan de helft van onze leerlingen deze afwijking zou kunnen hebben. We weten nu dat er door middel van aanpassingen en medicatie wel degelijk iets aan deze stoornis is te doen. Door attent te blijven op verschijnselen die zouden kunnen wijzen op deze aandoening, kunnen we wel degelijk ons steentje bijdragen aan het optimaal functioneren van deze student in onze zangstudio en daarbuiten.

HET MIDDAGPROGRAMMA door Barbara Wessel

's Middags begeleidde pedagoog Joep Knappen (zie ook eerdere Bulletins) ons bij een uitwisseling van onze kennis en ervaring met jonge zangers. Hij gebruikte daartoe twee werkvormen vanuit 'coöperatief leren' en gaf ons daarnaast input vanuit zijn achtergrond als onderwijskundige en coach van docenten op conservatoria. Wij gingen in groepjes van vier personen uiteen om hierover te praten.

A. Is de leerling veranderd?

De eerste werkvorm heette de placematmethode en werd ingezet bij de vraag hoe de leerling in onze beleving de laatste jaren is veranderd.

Samengevat en geclusterd zijn dit de drie belangrijkste veranderingen die wij met elkaar signaleerden:

1. De leerling is zich meer bewust van de eigen kwaliteiten (in positieve en negatieve zin)
Minder dociel – kritisch – vrijer – eigenwijs
Autoriteitsgevoel is veranderd
Vroegwijs
2. Vrijblijvendheid
Snel en makkelijk
Irreëel hoge verwachtingen
Kopieergedrag
3. Concurrerende activiteiten in tijd en rolmodel (media)
Toegankelijkheid naar media
Technische hulpmiddelen/ auditief verh.
Technische (computer-) vaardigheid

Joep Knappen hield ons in een PowerPoint-presentatie enkele stellingen voor van werkers in de marketingsector en van enkele onderzoekers. Deze stellingen onderschreven onze bevindingen.

Wat is afgenomen / wat is verbeterd?

- Reflectieve vermogens –
- Aandachtsboog –
- Tekstuele vaardigheden –
- Visuele vaardigheden –
- Sociale vaardigheden/ groepsvermogens+
- Communicatieve vaardigheden +
- Informatieve vaardigheden +
- Virtueel-technische vaardigheden +

Uit: DRIEDIMENSIONELE VIRTUELE WERELDEN

De onderwijsomgeving voor een niet bestaande generatie (Robert Langeweg)

En verder:

- "Ik ben een heel speciaal kind"
- Jongeren zijn verwend en als ze hun zin niet krijgen gaan ze lawaai maken.
- Veel jongeren hebben een irreëel beeld van eigen kunnen
- Jongeren zijn zichtbaar en kwetsbaar (profielen op internet).
- Jongeren horen nauwelijks "nee"
- Jongeren hebben een overdreven positief zelfbeeld
- Jongeren denken dat alles om hen draait.

B. Is onze manier van lesgeven ook veranderd?

Deze vraag gingen we onderzoeken met behulp van de tweede werkvorm, het zgn. drie-fasen-interview.

In de verschillende groepen kwamen onderstaande ervaringen als meest waardevol naar voren:

Groep 1:

1. We moeten ons allemaal aanpassen aan de leerlingen qua didactiek, maar toch ook het kwaliteitsniveau handhaven.
2. Je stapt er met een beperkte blik in en die verbreedt zich.
3. Meer flexibiliteit.
4. Wat niet werkt: star blijven. Wat wel werkt: je blik verbreden, aanpassen aan de nieuwe leerling terwijl je de kwaliteit handhaaft.

Groep 2:

1. Gestructureerde aanpak en manier vinden of gevonden hebben om binnen een gestelde tijd een doel te stellen.
2. (H)erkennen van de onverantwoordelijkheid van een situatie.
3. Technieken en interpretatie m.b.t. lichte en klassieke muziek, technische en ambachtelijke overeenkomsten en verschillen.

Wat doe je als het niet lukt??

Groep 3:

1. Democratisch t/o autoritair en het spanningsveld hiertussen (balans).
2. Het delen van verantwoordelijkheid; ligt zowel bij de leerling als bij de docent (balans). M.a.w. de verantwoordelijkheid ligt niét alleen bij de docent.
3. Houd de doelstelling voor ogen: wat wil je bereiken? Het is daarbij geoorloofd van verschillende middelen gebruik te maken.

Opnieuw gaf Joep ons ter vergelijking enkele stellingen van werkers in de marketingsector en van enkele onderzoekers die onze bevindingen ondersteunden.

- Speel in op de belevingswereld van jongeren
- Neem jongeren serieus
- Niet alleen fun
- Communiceer open en eerlijk
- Niet voorschrijven, verbieden of verkopen
- Communiceer eenvoudig en duidelijk
- Kom beloftes altijd na
- Wees uitdagend en verassend
- Vet cool = niet gaaf
- Laat leerlingen weten dat ze prestaties leveren
- Benoem de kwaliteiten van individuele leerlingen (ook klassikaal)
- Organiseer activiteiten waarin ze kunnen laten zien dat ze iets goed kunnen
- Laat ze zelf accenten leggen, maar laat niet alles zelf uitzoeken
- Geef structuur

En dit zijn uitspraken van hedendaagse leerlingen:

De beste docent:

- is heel streng en duidelijk en zorgt dat er rust is in de klas
- kun je vertrouwen
- helpt je om zijn of haar vak te begrijpen
- geeft complimentjes als je iets goed doet

C. Wat is nodig bij het lesgeven aan de hedendaagse jonge zanger?

- coachend leiding geven – coachend lesgeven
- activerende didactiek
- motivatiebevorderende handelen/ structureren
- naar het creëren en vieren van successen

Een leerzame middag en een leuke ervaring om zo met collega's in contact te komen.

Verslag workshop van de NVZ

29 maart 2008

door Cora Peeters

Het thema van deze middag was: 'Zet de lesdeur open'. Dit werd gedaan in twee openbare duo-lessen waar wij als publiek getuige van mochten zijn, en waar later ook vragen over gesteld konden worden.

Als eerste een kijkje in 'de lichte keuken'. Bart de Win en Lydia van Dam nemen samen deze duo-les op zich. Ze hebben nog nooit samengewerkt dus dit is een beetje improviseren. In eerste instantie zou Gé Titulaer samen met Lydia de les geven maar door onvoorziene privé-omstandigheden kon hij niet aanwezig zijn. We zijn Bart erg dankbaar dat hij op zo'n korte termijn bereid was in te springen. Alle lof! Bart de Win is hoofdvakdocent improvisatie aan Codarts Hogeschool voor de kunsten en docent aan de Muziekschool van Eindhoven. Deze les gaat over improvisatie en hoe je ook het improviseren fris kunt houden. Er wordt tijdens deze workshop overigens zonder microfoon gezongen omdat microfoontechniek weer een vak apart is.

De eerste studente is Julia, een oud-leerling van Bart uit Eindhoven die nu op het conservatorium zit. Het eerste nummer dat ze zingt is 'The Devil may care' van Bob Dorough. Het is een nummer dat ze goed kent. Bart vraagt haar het anders te doen omdat er ook bij improviseren en zeker bij stukken die je goed kent en vaak gezongen hebt gewenning optreedt. Door steeds weer iets anders te doen houd je de zaak spannend. Je kunt jezelf dwingen het anders te doen door bijvoorbeeld iedere zin later te beginnen. Dit is met name een oefening improviseren met tekst, dus niet instrumentaal. Volgens Bart is dat het spannendst.

Lydia zegt dat je juist je inspiratie moet zoeken in het steeds weer nieuwe dingen uitproberen. Opvallend is dat wanneer Julia de timing verandert haar stem veel vrijer wordt, alleen maar omdat ze niet met haar geluid bezig is. Ook kun je iets fris maken door het veel langzamer te zingen dan je gewend bent of het met iemand anders te doen en op elkaar te reageren als een vraag en antwoordspel en variëren op elkaars melodie en ritme. Dit doen Julia en Lydia, met

een fantastisch resultaat, zoveel verschillende mogelijkheden als ze laten horen. Op deze manier blijft de energie erin en komt de wisselwerking van de Jazz goed tot zijn recht. Je kunt pas goed improviseren als je het origineel heel goed kent. De structuur, maten en harmonie liggen vast, de frasering is telkens anders.

Vervolgens liet Lydia een opname horen van het nummer 'My favourite Things' uit The Sound of Music, gezongen door een klassieke zangeres, Kathleen Battle en door een lichte zanger, Al Jarreau. Ook hierbij een goed voorbeeld van wat er mogelijk is ook wanneer je verschillende zangstijlen met elkaar combineert. Sommige leden van het publiek reageerden wat negatief en vonden dat de klassieke zangeres zich bij haar leest moest houden. Persoonlijk vond ik het een leuke en spannende opname.

Vervolgens zong een studente van Lydia, Sofie, het nummer live voor ons. Lydia vond dat ze teveel over de maten heen zong en wilde meer ritmische variatie. Het werd direct veel interessanter. Bart vond dat ze eens op de tel of juist een tel te vroeg in moest zetten voor de verandering, als je ieder keer te laat begint houd je aan het eind tekst over die je weer in moet halen. Dit zorgt voor veel onrust en dat is fruikend voor improviseren. Als aandachtspunt gaf Bart nog mee dat de vrijheid die je kunt nemen sterk afhankelijk is van het stuk. Luisteren is fundamenteel bij deze manier van musiceren want je moet direct op elkaar kunnen reageren. Alle musici, zowel studenten als docenten, sluiten af met een improvisatie van het laatst genoemde stuk en ik mag wel zeggen dat het publiek ervan genoten heeft.

Dan het tweede deel van de middag: een duo-les klassieke zang gegeven door Gerda en Jan van Zelm. In tegenstelling tot de lichte zangdocenten werken zij wel regelmatig

column Cadenza

door Ank Reinders

In 1964 was ik uitgenodigd om in het Holland Festival de sopraanpartij te zingen van de Carmina Burana van Orff, tijdens een ball-
etuitvoering van het Nederlands Danstheater. Nu had ik de Carmina al een paar maal eerder gezongen - onder andere in een soort abdij in Oploo waar tot mijn ontzetting geen wc bleek te zijn waar de zangers gebruik van konden maken -, maar met ballet erbij was nieuw voor mij.

Plaats van handeling was ditmaal de schouwburg van Tilburg, de dirigent was Hein Jordans, die tijdens een van de repetities eens zei dat hij de maat sloeg "op hun benen". Tenor - staat nog steeds in mijn klavieruittreksel - was Gerard Honig, en die prachtige zanger Leo Ketelaars zong de baspartij.

Enfin, we staan tussen het orkest in de bak, vlak voor de dirigent die naar boven moet kijken. Ik heb een mooie grasgroene japon aan want tijdens het slotapplaus moeten ook wij, solisten, uit de bak boven op het toneel komen om te buigen. Alles loopt goed. Tot mijn cadenza na 'Dulcissime', die ik best mooi zingen kan. Deze keer helaas niet. Waar iedere zanger wel eens van droomt, gebeurt op dat moment: ik mis de d³, tennis nog wat staccato's door de harmonie heen en stop ergens *in the middle of nowhere*... Jordans houdt even zijn armen zwevend, de zaal is doodstil.

"Hòpla!" zegt Leo Ketelaars dan voor iedereen duidelijk hoorbaar (sommige mensen kunnen gewoon niet fluisteren...!), en ik zak door de grond van schaamte.

Het volgende deel ('Totum tibi subdo me', ik onderwerp mij geheel aan u) sla ik dan maar over. En deemoedig luister ik hoe het koor zingt 'O formosissima', o allermooiste. De grasgroene japon heeft z'n glans verloren.

Later, in de solistenkamer, hebben we er met z'n allen flink om gelachen. De volgende dag, in de Amsterdamse Schouwburg, was de hoge d er gelukkig wel. En de kranten? Ach, die hadden de hoge noot niet eens gemist...

samen.

Gerda vertelt dat één van hen in eerste instantie de leidende rol neemt, de ander blijft wat op de achtergrond, maar dit kan spontaan van elkaar overgenomen worden. Het zijn de verschillen in de docenten die de lessen interessant maken. Teambuilding maakt dat 1 + 1 docent meer is dan 2 docenten. Ook is het voor de docenten prettig dat de verantwoordelijkheid gedeeld wordt. Je kunt dan ook eens wat afstand nemen, zodat je weer tot nieuwe inzichten kunt komen met betrekking tot een student.

Voor de student is de afwisseling een belangrijk voordeel. Ook ontwikkelt hij of zij meer eigen verantwoordelijkheid en kan meer zijn eigen keuzes maken. Nadelen kunnen zijn verwarring en een overvloed aan informatie.

Jan begint de les en ook het publiek moet er aan geloven: we moeten allemaal staan en 'Frère Jacques' zingen. Vervolgens in canon en daarna met afgesproken gebaren. Hoewel het absoluut hilarisch was, bleek het hoofddoel toch te zijn om via de gebaren de tekst weer 'fris' te krijgen, net zoals bij de Jazzimprovisaties.

Eén van de studentes van Jan uit Groningen, Gava, zingt een lied van Kurt Weill, 'Seeräuber Jenny'. Er is heel veel snelle tekst en Jan wil meer verstaanbaarheid en expressie. Daartoe moet Gava de tekst langzaam spreken met gebaren die ze er zelf bij moet verzinnen. Om het vervolgens op deze manier te zingen. Volgens Jan leer je hierdoor de tekst niet alleen met je hoofd maar ook maak je zo verbinding met je lichaam. Het resultaat was verbluffend, veel verstaanbaarder zonder overdreven articulatie en veel meer expressie. Daarop vraagt Jan aan Gava wat de beginmotie van Jenny is. Vervolgens moet ze het lied van 'verkeerde' emoties voorzien, zoals liefdevol, nederig, vragend, allemaal emoties die op dat moment niet echt bij de tekst passen. Dan moet ze deze emoties al zingend per zin wisselen. Wat levert dit op? Afwisseling, beweging en duidelijke keuzes. De bron van het personage is namelijk groter dan de momentopname van de persoon in het lied. Het is een manier om de verschillende kanten van een karakter te laten uitkomen. Het geeft middelen om met de situatie te spelen en je eigen keuzes te maken en niet alleen omdat ze zo horen te zijn. Je leert je vrijheid te nemen en een stuk naar je hand

te zetten en het op deze manier interessant te maken.

Een andere manier liet Java horen toen Jan haar vroeg een couplet met een plat Amsterdams accent te zingen. Zo krijgt het stuk weer een nieuwe lading en voor de toehoorder werd het inderdaad weer boeiender. Op deze wijze krijg je een schat aan middelen om je expressie te oefenen. Dit is namelijk niet alleen een kwestie van aanleg. Leuk om te zien en horen was hoe dicht dit ook weer bij de improvisatie van de lichte muziek ligt, hoewel op een heel andere manier.

Tot slot zong Gava het lied nog een keer. Aan het begin van de les was het al mooi, nu was er echter een veel grotere expressie aanwezig en leefde het veel meer. Voor het publiek was het genieten.

Na de lessen was er een korte vragenronde, waarbij aan ieder van de gasten vragen gesteld konden worden. Eén opmerking vanuit het publiek was dat er altijd van die goede en getalenteerde studenten zingen en of het niet mogelijk is om eens aan het werk te gaan met wat mindere goden omdat dat toch meer bij de uiteindelijke beroepspraktijk ligt. Het overwegen waard!

Het was een uiterst leerzame en boeiende middag waarvan we er hopelijk nog veel meer van tegemoet mogen zien.

Naschrift redactie: dit artikel had in het Bulletin van juni 2008 geplaatst moeten worden. Door een misverstand is dit niet gebeurd. Onze excuses hiervoor.

leuk om te bekijken

In het tv-programma Mythbusters lukt het iemand om een glas kapot te zingen:

nl.youtube.com/watch?v=I4jdGf3RzCs

Meribeth Dayme

door Ineke van Doorn

Meribeth Dayme schreef verschillende boeken over zang en is een autoriteit op het gebied van de stem-wetenschappen. Ze werkt als stem- en management consultant en geeft lezingen en masterclasses in heel Europa en de USA. Tijdens het Pevoc congres in Groningen (augustus '08) verzorgde zij een workshop en een lezing, die ik beide bezocht.

Het bijzondere van haar benadering is dat ze haar kennis en ervaring op het gebied van fysiologie, anatomie, zangpedagogie, psychologie en martial arts (Oosterse gevecht-kunst) weet te combineren en op een zeer praktisch niveau toe te passen in de zangles. Haar uitleg en instructies zijn zo helder, dat ook de vrij grote groep deelnemers tijdens de Pevoc workshop er direct mee aan de slag kon. Het effect van de oefeningen was steeds direct merkbaar. Alle redenen om nader kennis met haar te willen maken.

Begin december werkte Meribeth Dayme een hele dag met alle zangpedagogen (klassiek, muziektheater, jazz/pop) van het Artez Conservatorium te Arnhem. De volgende dag waren de studenten aan de beurt. Het waren twee bijzondere dagen die een golf van inspiratie, nieuwe kennis en positieve energie opleverden.

Hieronder vindt u een impressie van de docentenworkshop geschreven door Hartog Eijnsman, docent jazz/pop. Daarna volgt een boekbespreking van haar boek 'The Performer's Voice'. Meribeth Dayme heeft ook een website: alchemyprogrammes.com

Artez workshop door Meribeth Dayme, 4 december '08, door Hartog Eijnsman

Meribeth Dayme is een kleine vrouw met een zachte stem die stevig in haar schoenen staat en precies weet wat ze wil met ons, acht zangdocenten van Artez Conservatorium Arnhem aan de afdelingen Jazz & Pop, Klassiek en Muziektheater.

Dayme heeft een rijke CV: ze heeft ervaring als anatomiedocent en zangdocent. Daarnaast heeft ze zich verdiept in onderwerpen als kwantumfysica en Qi (chi, levenskracht). Zo kwam zij tot een brede geïntegreerde visie op het zingen, op muziek, op het mens

zijn en samen leven; zij ziet het in termen van Energie. In haar werkwijze combineert ze het fysieke met het mentale, het emotionele en het spirituele.

Positieve energie

Volgens Meribeth Dayme bestaan wij mensen - en alles en iedereen om ons heen - uit allemaal deeltjes, die op elkaar reageren en in elkaar overlopen. Die energie kun je leren ervaren, begrijpen en bijsturen in een positieve richting. "Creëer goede energie voor jezelf, en voor je omgeving." Dit geldt evenzeer voor het lesgeven als voor optredens als uitvoerend artiest.

Ze maakt dit aanschouwelijk met simpele methoden als 'muscle testing'. Een krachtig

gestrekte arm blijkt makkelijk door te buigen wanneer er negatieve gedachten zijn, zelfs wanneer deze negatieve gedachten niet bij jou maar bij je buurman aanwezig zijn. Ook de taal waarin wij denken en praten kun je sturen in een positieve richting. Denk aan die 'lastige' hoge noot en hij kan eigenlijk niet meer goed gaan. Iemand 'een moeilijke leerling' noemen, vindt zij een *curse* waarmee je een positieve les blokkeert.

Je potentieel benutten

In groepjes van 2 tot 4 zingen we in verschillende houdingen en ademtechnieken, en geven we elkaar feedback. Meribeth richt zich niet op een bepaald resultaat of een mooie klank. Ze oordeelt niet over muziekstijlen of prestaties - het gaat erom je potentieel te benutten, alle mogelijkheid te hebben om creatief en vrij te zijn, en te genieten van wat je doet.

Veel zangers denken te veel, waardoor ze zichzelf blokkeren. We gebruiken voornamelijk onze linker hersenhelft. Volgens Meribeth moeten we niet alles willen analyseren en 'snappen', maar juist voelen, ervaren, doen - activiteiten van de rechter hersenhelft. Om die te activeren, laat Meribeth haar studen-

vervolg op bladzijde 15

The Performer's Voice geschreven door Meribeth Dayme

Meribeth Dayme begint haar voorwoord met de uitspraak dat de aard van de vocale kunst vraagt om een onbevooroordeelde benadering. Ze wil door middel van dit boek podiumkunstenaars, docenten en mensen die beroepsmatig hun stem veel gebruiken, aanmoedigen om met een nieuwe blik de diverse factoren die leiden tot een goede prestatie te bekijken. Het boek biedt hertoe een overvloed aan informatie en oefeningen.

Als belangrijkste factoren die leiden tot een goed resultaat noemt MD

- psychische en intellectuele presentie
- fysieke coördinatie en efficiëntie
- technische competentie
- expressie
- het vermogen tot verbeelding

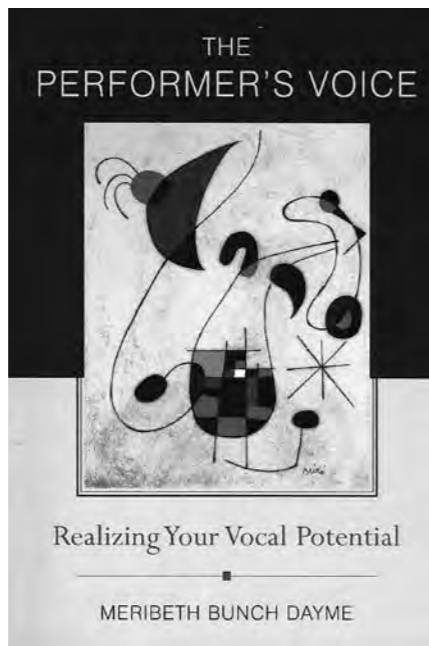
Deze onderwerpen zijn uitgewerkt in drie delen: 1. de werking van het stemapparaat begrijpen 2. de kunst van vocale expressie en presentatie 3. de kunst van het optreden.

Bewustwording

MD schrijft verder in haar voorwoord o.a. dat ze het voor zangers en acteurs belangrijk vindt dat ze zich bewust worden van hun eigen stem en hoe deze functioneert. In de podiumkunsten bestaat een lange traditie waarbij er volgens een bepaalde methode gewerkt wordt en deze informatie vanuit het geheugen steeds weer doorgegeven wordt. Hierbij ontstaat vaak de angst traditionele denkpatronen los te laten of om terug te keren naar een aantal basis principes waar door de jaren heen overheen gekeken is. Zo is oude, gedateerde kennis over hoe de stem werkt nog steeds wijdverspreid in de medische wereld, de wereld van de kunsten en bij het publiek in het algemeen. Als je zelf begrijpt wat je doet, zul je niet snel in paniek raken als er iets mis gaat. Ook therapeuten en doktoren die anderen met hun stem helpen, zullen dit beter doen als ze weten hoe ze hun eigen stem moeten gebruiken.

Waarneming

Veel stem-professionals gebruiken teveel spieren en verbruiken onnodig veel energie voor het zingen en/of spreken. Communicatie vraagt om een goede balans tussen dat

wat zichtbaar is, dat wat hoorbaar is, en dat wat je waarneemt. De docent, arts, logopedist moet daarom nauwgezet kunnen kijken, luisteren en waarnemen. Om deze vaardigheden te trainen geeft MD in de introductie een lange lijst met bruikbare tips.

Het stemapparaat

In deel 1, dat ongeveer vijftachtig bladzijden beslaat, wordt niet alleen de werking van het stemapparaat uitgelegd, maar geeft MD ook bij ieder onderwerp suggesties voor observaties en technische verbeteringen. Eerst wordt de algehele structuur van het skelet behandeld, de werking van de spieren, de terminologie en het zenuwstelsel. Daarna volgen fysieke bewustwording en houding. MD geeft hierbij niet alleen oefeningen voor bewustwording en verbetering, maar ook oefeningen gericht op het ervaren van hoe je houding de kwaliteit van je stem beïnvloedt.

Adem en houding

In het hoofdstuk over adem benadrukt ze het belang van een goede houding door te stellen dat een slechte houding waarschijnlijk de oorzaak is voor het ontstaan van de vele verschillende ademtheorieën voor sprekers en zangers. Vooral een teveel aan spanning in de onderrug komt veel voor. Hierdoor missen de onderste ribben aan beweeglijkheid en wordt de beweging van het middenrif vooral aan de voorkant van het lichaam waargenomen. "Als genoeg performers dit doen wordt het op den duur normaal gevonden en ook als lesmethode aangewend." Ook voor de adem worden er, naast anatomische en fysiologische uitleg, veel oefeningen gegeven voor waarneming en bewustwording. Daarbij maakt MD steeds een koppeling naar het effect dat een bepaald adem patroon heeft op het vocale resultaat. Het eerste deel van het boek behandelt op dezelfde wijze de larynx, registers, steminzet, vibrato, resonantie, keelholte, mondholte, articulatie, de rol van de tong en kaak. Het wordt afgesloten met een samenvatting.

De boodschap

In deel twee, dat veertig bladzijden beslaat, wordt de vraag behandeld in hoeverre je boodschap effectief is en zijn doel bereikt. MD richt zich hierbij vooral op mensen die in het openbaar spreken. Woorden en taal hebben zich ontwikkeld als een manier om beelden en gevoelens te beschrijven. Tegenwoordig zijn we echter zo in beslag genomen door de woorden zelf, dat we de beelden achter verwaarlozen. Bij podiumkunstenaars moeten deze beelden echter iedere keer dat ze communiceren aanwezig zijn: alleen de tekst brengen, zonder stil te staan bij de benodigde kleur is niet voldoende.

Expressie

Een expressieve kleurrijke stem ontstaat volgens MD door de aanwezigheid van meerdere factoren:

- je energie
- je fysieke connectie en coördinatie van je stemapparaat
- je passie voor hetgeen je vertelt of zingt
- je gevoeligheid, achtergrondkennis en inzicht met betrekking tot het onderwerp
- je voorstellingsvermogen en de expressiviteit van je ogen

Deze onderwerpen worden allemaal nader toegelicht. Verder vind je in dit deel aanwijzingen voor tekstvoorbereiding, het spelen met tekst en stemkleur, ontwikkeling en observatie van fysieke expressie en het spelen met de verbeelding. Daarna volgt een uitgebreid hoofdstuk over het houden van een (verbale) presentatie.

De kunst van het optreden

Het derde en laatste deel beschrijft in zestig bladzijden allerlei aspecten van het optreden. Optreden voor publiek kan een geweldige ervaring zijn, zowel voor jezelf als voor je publiek. Bij een goed optreden is er een balans tussen creativiteit, spontaniteit, kennis van basale gezonde vocale principes waaronder het gezond houden van je stem. Vooral de balans tussen verstand en intuïtie is van groot belang: alleen dan heb je de mogelijkheid iets bijzonders op het podium te laten gebeuren. Dit geldt niet alleen voor een podiumoptreden, maar ook als je zingt

of spreekt tijdens een auditie, examen, competitie, interview, debat.

De manier waarop je het optreden benadert is van grote invloed op het resultaat. De basisingrediënten van een effectief optreden behelzen:

- een positieve instelling
- een onderzoekende houding
- een goede concentratie tijdens het studeren
- het oefenen van je optreden
- het krijgen van objectieve feedback van anderen
- zelfobservatie
- een betrouwbare en gezonde techniek

Als al deze ingrediënten in balans zijn, zul je de vrijheid ervaren om te ontspannen en te genieten.

Een positieve houding

Bij het ontwikkelen van een positieve houding is het vooral van belang op je vocabulaire te letten. Uitspraken als "Ik ben in staat dit te doen", "Ik ga mijn best doen", zullen eerder een sfeer creëren waarin je goed kunt presteren dan wanneer je spreekt en denkt in termen als 'goed', 'slecht', 'moeten', 'controle', 'vasthouden'. Deze blokkeren je spontaniteit, creativiteit en intuïtie. Ze genereren een stroom van negativiteit en kunnen zelfs tijdelijk je immuunsysteem verzwakken.

MD besteedt in dit deel ook een heel hoofdstuk aan het 'present zijn' en de rol die je ogen, je gedachtepatronen en visualisatie hierin spelen. Het is knap hoe ze dit onderwerp, dat zo moeilijk in woorden te vatten is, weet uit te leggen en te illustreren met duidelijke oefeningen. Verder is er ruim aandacht voor concertvoorbereiding en stemhygiëne. Het boek sluit af met een epiloog, twee bijlagen en een uitgebreide index.

Tot slot

Dit is een boek waarin je op 215 pagina's kennis kunt nemen van Meribeth Dayme's jarenlange ervaring. Vanwege de hoeveelheid bruikbare en praktische informatie is het geen boek om in één adem uit te lezen. Het boek leent zich er meer voor om steeds weer op te pakken om een bepaald onderwerp te lezen en de bijbehorende oefeningen zelf uit te proberen. De meeste oefeningen zijn ook zeker bruikbaar in de leskamer.

ten rondlopen, bewegen, klappen, dansen, op de grond stampen, dingen doen.

Ook vrije, speelse improvisaties brengen de zanger in een open 'staat', waarin je nieuwe dingen kunt leren en vooruitgang kunt boeken. Niet die ene passage herhalen tot het 'goed' gaat - vermijd situaties waarin je het 'goed' of 'verkeerd' kunt doen. We moeten juist van alles uitproberen, fouten maken, het mag misgaan! Juist het zoeken naar zekerheid maakt mensen onzeker, volgens Dayme. "You have to lose control, to find control."

De waarde van het boek zit wat mij betreft vooral in:

1. de combinatie van onderwerpen (anatomie, fysiologie, expressie, houding, psychologie en nog veel meer);
2. de manier waarop er een verband tussen deze onderwerpen wordt gelegd;
3. de vele oefeningen;
4. de bedrieglijke eenvoud: alle onderwerpen worden helder en duidelijk uitgelegd en beargumenteerd, en het hele boek ademt een vanzelfsprekende logica. Bovendien is het boek op een prettige toon geschreven.

The Performer's Voice verscheen in 2005, is in het Engels geschreven en voor zover ik weet niet in het Nederlands vertaald. Dat zal het voor sommigen minder aantrekkelijk maken om te lezen. Ook staan er, buiten de anatomische tekeningen in deel één, geen illustraties in. Desondanks is het boek, wat mij betreft, een echte aanrader!

leden in het land

door José Lieshout

Wie zitten er toch achter al die namen in de ledenlijst van de NVZ? Sommige leden kom je wel eens tegen in het vak of op bijeenkomsten van de NVZ, van andere heb je geen idee wie het zijn. En gezien de reisafstand tot het midden van het land, waar toch de meeste NVZ bijeenkomsten worden gehouden, kun je je ook goed voorstellen dat een deel van de leden niet elke keer 'acte de présence' geeft.

In het vorige Bulletin een lid uit Groningen, dit keer prikten we een naam uit het zuiden van het land.

Liselotte Hambeukers-Nollet

Naam: Liselotte Hambeukers-Nollet

Woonplaats: Cadier en Keer

Leeftijd: 31

NVZ-lid sinds: 2004

Opleiding: Logopedie aan de Hogeschool Zuyd en Solozang Klassiek aan het Conservatorium Maastricht.

Afgestudeerd: logopedie in 1999; conservatorium in 2004.

Bij wie gestudeerd: eerst bij Frans Kokkelmans en de laatste twee jaren bij Axel Everaert, bij deze laatste ook afgestudeerd.

Website: stemkunst.nl

ning. Naast het feit dat ik hier al mijn kennis en ervaring omtrent de stem in kwijt kan zit er ook een performance aspect aan het geven van een training. Dit laatste is enigszins vergelijkbaar met de performance in de zang, alleen is er een andere interactie met mijn 'publiek'. De individuele stemsessies zou ik echter ook niet willen missen, omdat je daarin meer een heel diep en persoonlijk contact met de klant hebt.

Collegiaal contact met

collega logopedisten en zangpedagogen, dirigenten, huisartsen, kno artsen en foniaters, collega trainers.

Over de NVZ en het Bulletin:

Mijn interesse gaat voornamelijk uit naar de meer theoretische en pedagogische onderwerpen.

overs, geef ik stemtherapie en logopedie. Voor mij zelf geven de groepstrainingen voor bedrijven en particulieren de meeste voldoening.

foto: een oefening voor de adem-stemkoppeling van Coblenzer: Das Bogenspannen

“ Werksaamheden:

Na mijn studies ben ik in 2004 mijn eigen bedrijf begonnen: Stemkunst. In dit bedrijf combineer ik de kennis en ervaring uit mijn opleidingen om mensen te helpen met hun stem, articulatie en presentatie en om zelf uitvoeringen te geven in de vorm van zang, voice-over of presentaties. Het is leuk om in mijn trainingen, die ik geef voor particulieren en bedrijven, te zien hoe mijn gecombineerde achtergrond me in staat stelt de stem vanuit meerdere invalshoeken te benaderen. Door de opleiding logopedie heb ik veel kennis van anatomie en fysiologie en weet ik ook veel over de zieke stem. Daarnaast leer je op een conservatorium, naast natuurlijk de training van je zangstem, je te presenteren en expressief te zijn. Ik merk dat beide opleidingen even belangrijk zijn in mijn beroepsuitoefening. Een stem moet gezond en belastbaar zijn, de presentatie moet goed zijn en de stem expressief. En de klant moet zichzelf hierin ook kunnen vinden.

Mijn activiteiten zijn zeer divers. Naast de genoemde trainingen die ik geef voor bedrijven, particulieren, koren en toneelgezelschappen, heb ik les gegeven op muziek scholen, zing ik concerten, doe ik voice-

In memoriam Tan Crone

door Ank Reinders

Bij de uitvaart van een goede vriendin suizen de herinneringen door je hoofd. Mensen om je heen, in de bomvolle aula, vullen door hun aanwezigheid de herinneringen aan. Zelfs vrienden en collega's die niet gekomen zijn dringen zich aan je op. Waar is hij? Is zij er niet?

Zeeën van bloemen. Begin oktober nog organiseerde Tan een muziekmiddag in haar huis aan de Amstel en ging zij hoogst persoonlijk met koekjes rond... Doch na een korte, meedogenloze ziekte is Tan op 17 januari 2009 naar haar laatste plaats gegaan.

De hemel was boos om dit verlies, het stormde onbarmhartig.

Trouwe vriendin, sterke, prachtige persoonlijkheid. Gedisciplineerd, betrouwbaar. Deskundig, punctueel musicienne... lyrisch, lief, zacht, meelevend. Hulpvaardig, belangstellend.

Repetierend zong ze soms even mee; er zijn dingen die je alleen zingend kan zeggen.

Het was voor mij een feest m'n eerste buitenlandse recitals eind 1960 met Tan te mogen geven. Met Nadia Boulanger, haar lerares, in de zaal. Toen ik in Den Haag een groot feest gaf omdat ik 65 werd, begeleidde Tan een paar ster-studenten. In juni 2006 werd binnen onze NVZ de 'Ank Reinders' prijs uitgereikt, ter gelegenheid waarvan Tan een briljante lezing hield over de tweede Weense School; de winnares van deze prijs mocht gaan zingen op een EVTA congres in Wenen dat grotendeels aan de tweede Weense School gewijd zou zijn.

En het was Tan die fruit aandroeg in mijn 'herstelhotel'.

Toen Tan in het najaar van 2008 vernam dat de ziekte haar snel naar haar levenseinde zou voeren, heeft ze gezegd: "Het is goed. Ik heb een mooi leven gehad." En samen met haar vriendin Caecilia Andriessen heeft ze het muzikale gedeelte van de uitvaart geregeld.

Bij aanvang klonk het 'Alleluja' uit de Psalmensymfonie van Strawinsky. Later waren er opnames van Rachel Ann Morgan, Carolyn Watkinson en Roberta Alexander, allen begeleid door Tan, en een live uitvoering van een Adagio van Ravel voor viool en cello, gespeeld door Kees Hülsmann en Marie van Staal. Zonder Tan.

Tan Crone na de uitreiking van de 'Ank Reinders' prijs, na haar sublieme lezing over de Weense school (4 juni 2006)

Operafestival Urbania, Italië

door Maja Schermerhorn

Zangstudenten uit verschillende landen werkten in het Centro Studi Italiani in Urbania (Italië) afgelopen zomer gedurende de hele maand juli, naast de dagelijkse lessen Italiaans, aan de opera 'La Rosaura' van Giacomo Antonio Perti (geboren in 1661 in Bologna en gestorven in 1756). Dit keer nu dus eens niet Verdi, Puccini, Rossini, Donizetti, Mozart of Arie Antiche, maar een complete barokopera.

'La Rosaura' is in zijn tijd vele malen uitgevoerd, maar pas nu weer voor het eerst in onze tijd. Het heeft heel veel moeite gekost om de manuscripten in de diverse theaters boven water te krijgen; de partituur is namelijk nooit in druk verschenen. Het resultaat

van alle inspanningen was op 1 augustus 2008 in het prachtig gerestaureerde Teatro Bramante in Urbania te zien en te beluisteren. Zoals zoveel opera's handelt het om een ingewikkeld liefdesverhaal vol intriges. Er werd over het algemeen heel goed gezongen en leuk geacteerd. Aan de vele, vaak uitgebreide recitatieven moet heel hard gewerkt zijn. De begeleiding werd verzorgd door het ensemble "Recitarcantando". Er werd op replica van oude instrumenten gespeeld.

De bedoeling van het Centro Studi is om deze zomer opnieuw een barokopera'tje in studie te nemen. Meer informatie is te vinden op www.operafestival.it

Internationaal Operaconcours Polen

door Maja Schermerhorn

Van 21 – 28 april 2008 vond voor de tweede maal het Adam Didur Internationaal Operaconcours in Bytom- Polen plaats, genoemd naar deze beroemde Poolse bas. Voorheen, vanaf 1979, was dit een Nationaal Concours. De kandidaten, 46 in totaal, waren behalve uit Polen, afkomstig uit Oekraïne, Litouwen, China, Korea en Australië. De maximale leeftijd van de deelnemers was 30 jaar. De jury bestond uit 11 leden – één had verstek laten gaan – uit verschillende Europese landen: dirigenten, musicologen/muziekcritici, zangers/zangpedagogen, waaronder ikzelf ditmaal voor de vierde keer. Traditiegetrouw werden voor aanvang van het concours door directie en juryleden bloemen gelegd op het graf van Adam Didur op de begraafplaats in Katowice.

De voorselectie werd in de orgelzaal van het conservatorium in Katowice gehouden. Dit bijzondere gebouw is schitterend gerestaureerd en er is een prachtige nieuwe vleugel aangebouwd, waarin behalve meer leslokalen ook de bibliotheek en een sublieme concertzaal tot stand zijn gekomen. Tussen het oude en het nieuwe gebouw is door middel van een glazen overkapping ruimte voor een binnentuin en de kantine gecreëerd. In de eerste twee dagen moest de jury 92 opera-aria's beoordelen, van elke zanger twee. Unaniem waren wij van oordeel dat het niveau in het algemeen zeer hoog was. Ikzelf had de merkwaardige ervaring dat je eigenlijk al tijdens de eerste maten hoort wat voor vlees je in de kuip hebt.

Het concours werd vervolgd in het theater van de Silezische Opera in Bytom, een anderwets gezellige zaal met loges, balkons, luchters, veel fluweel en goud en bovendien met een prima akoestiek. Inmiddels is veel geld gestoken in de restauratie van het gebouw en de ernaast gelegen balletzaal, concertzaal en entree. Alles ziet er prachtig uit, behalve de ruimtes achter de bühne waar nog geen geld beschikbaar voor was. Ik vind het ongelooflijk, dat een land als Polen, toch beslist niet het rijkste land van Europa, zo veel geld voor cultuur kan opbrengen.

Voor de tweede ronde waren nog 36 kandidaten overgebleven, die elk drie aria's ten gehore moesten brengen uit voorgeschreven stijlperiodes en lijsten waaruit een keus gemaakt moest worden. Dat betekende dat wij gedurende de volgende twee dagen 96 aria's moesten beluisteren. Dit vertel ik om een indruk te geven van het jurydom.

Daarna hadden wij een dagje vrij en werd

ons een uitje aangeboden naar Zakopane in het zuidoosten van Polen, 3 uur rijden heen en 3 uur rijden terug. Op de heenweg bezochten wij in Oleza een mooie nieuwe kerk met prachtige glas in lood ramen, waar ook veel concerten gegeven worden vanwege de uitstekende akoestiek. Op de terugweg stopten we in het stadje Wadowice, waar Johannes Paulus II geboren is, Karol Woytek. Vlakbij zijn geboortehuis staat een levensgroot standbeeld van deze zeer geliefde en vereerde Paus en is een kerk aan hem gewijd.

In Zakopane brachten wij een bezoek aan het huis, nu museum, van de Poolse componist Szymanowski, waar ook regelmatig kamermuziekuitvoeringen worden gegeven. Via de gezellige hoofdstraat, waar veel ruitgjes met de bijbehorende koetsiers in traditioneel bergbewonerskostuum op klandizie stonden te wachten, wandelden we naar het oudste hotel van Zakopane, waar we op het terras in de zon genoten van plaatselijke specialiteiten met uitzicht op de besneeuwde toppen van het Tatragebergte.

Tijdens de finale zongen de 13 overgebleven kandidaten elk twee aria's met orkest, waarvan één verplicht van een Poolse componist. Favoriet waren aria's uit opera's van Moniuszko, waar wij hier in Nederland weinig van horen. In de avondsessie kwam een derde aria aan bod in kostuum en geacteerd, eveneens met het orkest, dat dit keer in de orkestbak speelde. Daarna moest vergaderd worden over de prijzen, voor mannen en vrouwen apart. Er waren ook veel extra prijzen ter beschikking gesteld, niet alleen geldelijke maar ook in de vorm van optredens in opera's en concerten, bovendien een cursus Duits van een maand in Salzburg door de

Oostenrijkse ambassade. Ik ga hier alleen de namen noemen van de eersteprijswinnaars, in de hoop dat wij nog vaak van hen zullen horen. Ze waren werkelijk van grote klasse: de Australische sopraan Elena Xanthoudakis en de bas Liudas Mikaluskas uit Litouwen. Een meisje, Johanna Trafas, dat helaas de finale niet had bereikt, sprak mij aan. Zij is in het afgelopen seizoen ingevallen voor Claren Mc Fadden in een Bernstein-programma in de Kleine Zaal van het Concertgebouw in Amsterdam. Op haar verzoek heb ik haar nog enkele hopelijk nuttige tips kunnen geven. In het algemeen viel mij op, dit in tegenstelling met vorige concoursen, dat er meer aandacht was besteed aan de juiste uitvoering van barokmuziek en dat er vaker modernere stukken uit de 20ste eeuw gezongen werden. De prijsuitreiking ging met diverse langdurige toespraken gepaard, in het Pools en in Engelse vertaling, waarna het slotconcert van de finalisten plaatsvond. Dit werd de avond erna herhaald werd in Katowice en beide avonden besloten met een feestelijk buffet. De eersteprijswinnaars kregen ook nog een optreden aangeboden in de radiostudio van Katowice, waarvan opnames werden gemaakt.

Het concours was geopend met een operaconcert waaraan verschillende juryleden en prijswinnaars van vorige concoursen meewerkten. Ook ik was daarvoor benaderd. Hoewel mijn stem het gezien mijn 73 jaar nog prima doet, was ik toch bang dat mijn vibrato inmiddels onaangenaam langzaam was geworden. Maar het was mijn eer toch te na, dus ik had toegezegd. Toen ik echter een aantal oudere, nog als operazangers actieve collega's hoorde zingen, bij wie de gevreesde wakkel al aardig had toegeslagen, moest ik concluderen dat ik daar beslist

niet ongunstig bij afstak. Integendeel. Ook verschillende jonge zangers hadden al een aardig vibrato ontwikkeld, waarschijnlijk omdat hun stemmen vooral op kracht getraind waren. Mij is sowieso opgevallen dat zangers uit Oost-Europese landen met veel meer vibrato zingen dan uit de westerse landen. Wellicht is de smaak daar anders.

Ik had me goed voorbereid, bovendien had ik de te zingen partijen allang op mijn repertoire. Maar op de een of andere manier was ik bang om mijn tekst kwijt te raken. Op de avond zelf was ik stik zenuwachtig en had een super droge mond. Met mijn aria van Händel moest ik het concert openen. Die ging gelukkig goed en bleek zelfs tijdens de nieuwsuitzending op de televisie uitgezonden te zijn. Mijn tweede aria verviel in verband met de lengte van het programma. Na de pauze stond "Hello, hello" uit The Telephone van Menotti op het programma. En ja hoor! Al gauw na het begin was ik mijn tekst kwijt. In een splitsecond ging er door mij heen, dat ik wilde stoppen en opnieuw beginnen. Maar dat ging natuurlijk niet. Ik sloeg aan 't improviseren, kwam zelfs in een verkeerde toonsoort terecht. Wat een ellende. Op een gegeven moment geraakte ik toch weer in 't juiste spoor. Ik had een reuze succes, niemand leek gemerkt te hebben dat ik de fout was ingegaan. Ik ging er vanuit dat niemand dat operaatje kende. Evenwel..... tijdens het concours zongen twee meisjes hetzelfde ariaatje en tijdens het openingsconcert hadden alle kandidaten in de zaal gezeten!

En toch, ondanks alles was het een heerlijk gevoel daar op dat podium te staan, de aandacht van het publiek te krijgen en te ervaren hoe mijn stem die zaal vulde. Zo blijkt maar weer dat je nooit ergens zeker van kunt zijn, er kan altijd wat gebeuren. Niet vaak genoeg kun je tegen jezelf zeggen: "Hoogmoed komt voor de val!"

Zie ook www.opera-slaska.pl/didur

Naschrift redactie: dit artikel had in het Bulletin van juni 2008 geplaatst moeten worden. Door een misverstand is dit niet gebeurd. Onze excuses hiervoor.

tip voor de lespraktijk de BeatBelly

door Sandra Roosenburg

Vooraf door Atem und Stimme Horst Coblenzers methodiek van adem-aangepast spreken en zingen, ben ik als logopedist/stemtherapeut gewend om hulpmiddelen te gebruiken voor het verkrijgen van een betere tonus, balans, ademsteun, lichaamsbewustzijn en anchoring. Denk daarbij aan het balanceerbord, ofwel 'wiebelplank', theraband, deuserband, schwingegurt, ballen, boog, impander, enz. Hierbij kunnen bovenstaande begrippen direct aan den lijve ervaren en geoefend worden. Onlangs zijn er twee nieuwe middelen op de fitnessmarkt gekomen die zeer goed toepasbaar voor de (zang)stempraktijk. Het gaat om de aquaswing en het Beat-Belly krukje.

BeatBelly

Vooraf over het BeatBelly krukje wil ik het hebben. Het ziet er erg mooi uit, en deed me direct denken aan de oefening van Coblenzer, de zgn. berenzit. Het is vooral ontworpen voor versterking van de buik- en rugspieren en er is een hele reeks oefeningen ontworpen die via internet te zien zijn (beatbelly.com).

Direct effect op de stem

Het blijkt echter dat ook zonder die oefeningen, met bewust gaan zitten en wat opwarmen van bekken en heupen, de BeatBelly een zeer direct effect heeft op de stem. Dit komt mijn inziens doordat er direct, bij de meeste studenten vooral, een verbetering van de tonus van onderbuik en psoas- en rugspieren ontstaat, plus een ontspanning/opening van de heupen en de bekkenbodem, wat het strottenhoofd enigszins doet zakken en een comfortabele steun/anchoring geeft. Zingen en roepen, declameren, gaat vaak direct al makkelijker, en er wordt snel gevoeld waar spanning nodig is.

Niet bij rugproblemen

Natuurlijk is er de groep mensen met stijfheid, rugproblemen of te slappe rug- of buikspieren bij wie het niet direct positief doorwerkt op de stem. Echter, op het conservatorium binnen de logopedielessen en de zanglessen zijn we er blij mee. Ook een aantal stempatiënten van het Ikazia ziekenhuis lijkt er baat bij te hebben.

Ook voor blazers

Zowel Connie de Jongh (zangpedagoog aan

het Codarts, Rotterdam) als ik hebben het krukje een aantal weken mogen uittesten op het Codarts. Connie heeft het gebruikt bij zowel zangers (klassiek, jazz, wereldmuziek) als blazers (hout en koper). Zij constateert dat er direct gevoeld wordt waar flexibele 'ademsteun' in het bekkengebied ontstaat. Er wordt ontdekt waar men doorgaans teveel spanning inzet. Het strekt de rugspieren op zo'n manier dat de zgn. kop-staart reflex wordt getriggerd en het hals-nek-kaakgebied vrij komt. De klank wordt voller, soepeler en transparanter, en draagt beter, zowel bij blazers als bij zangers.

Niet vanzelfsprekend

Natuurlijk geldt dat transfer naar het staand zingen en/of spreken zonder hulpmiddelen zoals bekend niet altijd vanzelfsprekend is. Lichaamsbewustzijn, kinesthetische- en sensomotorische intelligentie en interesse tot oefenen en voelen, spelen hier een rol. Hoe directer en prettiger een hulpmiddel echter het lichaam- en stembewustzijn kan aanspreken, hoe meer dit de transfer bevordert.

.. en verder:

Het krukje is ook handig voor eigen gebruik, ziet er mooi uit, is gemaakt van duurzaam hout en gaat zeer lang mee. Wat ons betreft een aanrader!

Sandra Roosenburg is als logopedist/stemtherapeut verbonden aan het Ikazia ziekenhuis, Rotterdam en aan het Codarts, Rotterdam.

sroosenburg@planet.nl

NATS Conferentie

Verenigde Staten, zomer 2008

door Petronella Palm

Afgelopen juni was het zover. Na bijna twee jaartjes Nederland deed zich een uitstekende gelegenheid voor werk en plezier te combineren, en terug te reizen naar het land van de "stars and stripes". De 50e nationale conferentie van de NATS, de Amerikaanse National Association of Teachers of Singing vond plaats te Nashville, in de zuidelijke staat Tennessee.

Wie had ooit kunnen denken dat een Nederlandse uit het hoge noorden heimwee zou krijgen naar het zuiden van de Verenigde Staten?

Voordat ik definitief naar Nederland verhuisde, eind 2006, woonde ik drie jaar in de staat Florida, waar ik werkzaam was als docent zang aan de *University of Florida*. Daarvoor, sinds 1984, was de stad New York mijn woonplaats. Toen ik de Big Apple verruilde voor het zuiden van de Verenigde Staten, riepen collega's en vrienden, ervan overtuigd dat New York City het centrum van het heelal is, dat ik binnen drie maanden met hangende pootjes terug zou komen... Nee, dus. Zelfs nu ik al enige jaren terug ben in het "land achter de dijken" roept heimwee me terug naar het deel van de V.S. waar de mensen zijn zoals de natuur: warm en gastvrij. Een fantastische kans om bij te praten met oude kennissen en werkgenoten. En een uitgelezen gelegenheid om nieuwe vrienden te maken!

Contemporary Commercial Music

Wat mij vooral bewoog dit NATS congres te bezoeken, was het vooruitzicht dat er naast traditioneel klassieke stemmethodiek en klassiek repertoire ook uitvoerig aandacht zou worden besteed aan de vocale techniek en uitvoeringspraktijken van het 'Contemporary Commercial Music' genre, voorheen ook wel 'Non-Classical Music' genoemd.

Mijn eerste kennismaking met een NATS conferentie was in de jaren negentig, toen ik nog in NYC woonde. Toen al was ik geïmponeerd door de variatie en kwaliteit van het aanbod in workshops, optredens en lezingen. Wat destijds bijzonder was, was wel het feit dat zowel klassieke als niet-klassieke zang naast elkaar werden besproken.

Dat was uniek voor een evenement georganiseerd door een vereniging die voor meer dan 95% uit klassiek geschoolde vocalisten bestond. Volgens mij heeft dat niet alleen te maken met het feit dat dit evenement plaatsvond in New York, bakermat van de *Broadway Show* en één van de belangrijkste operacentra ter wereld, maar ook met het feit dat we in een tijd leven waar grenzen van afzonderlijke zangkunstvormen vaker vervagen en in elkaar overgaan. Daarom zijn verbreding en verruiming van communicatie op het vakgebied van de vocale pedagogiek uiterst belangrijk.

Voor mij was destijds die bewuste NATS conferentie niet alleen een eyeopener, maar pure noodzaak. Ik was net gevraagd Lily Garland in de Broadway musical 'On the Twentieth Century' te vertolken. Deze rol, waarin coloratuur en belting worden gecombineerd, baarde me de nodige zorgen als klassiek geschoolde sopraan, die tevens bezig was met het opbouwen van een carrière in de opera... Enfin, afgelopen zomer, meer dan tien jaar later in Nashville, stad van de Country and Western, werden mijn verwachtingen van deze Amerikaanse organisatie van zangpedagogen meer dan overtroffen!

Opryland

De NATS dagen in het conferentiecentrum Opryland stonden bol van de bezigheden en activiteiten. Per dag werden er minstens twee *Full Sessions*- masterclasses - gegeven. Tussen de masterclasses door kon men

kiezen uit drie verschillende breakout sessies, wat meestal een behoorlijke opgave bleek te zijn. Tijdens de lunchpauzes waren er concerten en extra presentaties georganiseerd. Gedurende de gehele conferentie was er een permanente tentoonstelling van stands en exposanten. Een greep uit het aanbod: muziekkuitgevers, producenten van opneemapparatuur, nieuwe zang- en taalstudie materialen, muziekstudio benodigdheden en ontwikkelaars van stemspecifiek wetenschappelijke hard- en software producten, zoals Voce Vista - daarover later meer. Alles was tot in de perfectie georganiseerd. In combinatie met het feit dat er in Opryland zelf al genoeg te bekijken is om je dagenlang mee zoet te houden, kan er snel sprake zijn van overload.

"Wired Masterclass"

De eerste dag stond in het teken van "New Horizons in Singing & Teaching". Workshop nummer één, genaamd "Wired Masterclass" werd gegeven door de in de V.S. bekende pedagogen Robert Edwin en Shirlee Emmons, beiden afkomstig uit NYC. Het woord "wired" in de titel duidt op het feit dat er een Electroglottograaf werd gebruikt. Dit instrument, waarschijnlijk de meesten van ons bekend, wordt door middel van twee elektroden ter hoogte van de stemplooiën op de keel geplaatst. Hiermee, en met behulp van het software pakket Voce Vista, kan niet alleen de mate van stemspleetsluiting tijdens het zingen worden gemeten, maar ook de akoestische informatie. Deze informatie wordt grafisch weergegeven op een monitor, waardoor we inzicht krijgen in o.a. de stemregistratie en de formanten van het stemgeluid.

Vier jonge, getalenteerde professionele zangers, waaronder twee operazangers en twee vrouwelijke 'belters', kregen de gelegenheid

zich te presenteren. Hoewel het te ver gaat hier in detail te beschrijven wat er gebeurde op gebied van stemakoustiek en stemspleetfunctie, wil ik toch vermelden dat er opmerkelijke zangtechnische overeenkomsten en verschillen konden worden waargenomen tussen de 'contemporary commercial musicians' en de klassieke zangers.

De eerste twee zangers, een dramatische coloratuur sopraan en een lyrische tenor, bereikten onder leiding van Shirlee Emmons verrassende verbeteringen in hun stemgeluid. Van de adviezen die Shirlee Emmons gaf, bleken de aanwijzingen die betrekking hadden rondom de manipulatie van vocaal en mondopening de meest spectaculaire gevolgen te hebben met betrekking tot de kwaliteit en consistentie van het stemgeluid van beide kandidaten. Opmerkelijk was dat de zangers zelf aangaven gemakkelijker te vocaliseren. Met behulp van de grafieken in het spectrogram van Voce Vista interpreterden ontwikkelaar dr. Donald Miller en NATS voorzitter Scott McCoy dat het hier een gezonder stemgebruik betrof. Voor het publiek waren de details duidelijk te volgen via het spectrogram op de monitor.

Pavarotti

De tenor zong Rodolfo's aria 'Che Gelida Manina' uit *La Bohème*. Hij was in staat tenminste vijf keer in zes minuten de hoge C op verschillende manieren te zingen - en hoe! Shirlee Emmons vroeg deze zanger de vocaal op de hoge C - op de vocaal van de lettergreep 'sper' in het woord 'speranza'- te zingen als een duidelijke [ɛ] (è) in plaats van een [ə] schwa, met een grote verticale mondopening en mondhoeken naar voren getuit - het resultaat was een duidelijke verbetering van het geluid. Op aandringen van Scott McCoy zong deze tenor de hoge C op nogmaals op dezelfde manier, maar nu met een [e] (van 'zee') vocaal in plaats van de [ɛ] (è). Dit had tot gevolg dat nu de boventonen H3 en H4 werden versterkt ten opzichte van boventoon H2, het kenmerk van het karakteristieke Pavarotti-geluid. De zaal klapte en joelde, wij waren in ieder geval overtuigd!

De zaal klapte en joelde, wij waren in ieder geval overtuigd!

Belting

Hoewel de prestatie van de tenor zeer spectaculair was, waren de conclusies die uit de zangsessie met de twee belt zangeressen getrokken konden worden waarschijnlijk het meest verrassend. Onder leiding van Robert Edwin werden bij beide zangers de grenzen verkend met betrekking tot het gewenste geluid en het gezonde stemgebruik in belting. Hierbij wil ik nogmaals opmerken dat, ondanks het feit dat het zeer de moeite waard zou zijn hier meer in detail te gaan, deze materie beter kan worden bewaard voor een vervolgartikel. In het kort: ook hier werd door het EGG feedback systeem duidelijk dat mond-en tongstanden zódanig de stemspleetfunctie en akoestische kenmerken van het stemgeluid beïnvloeden, dat kan worden voldaan aan de vereiste klanken voor de uitvoering van de hedendaagse CCM, terwijl er tegelijkertijd een balanceren in stemfunctie kan plaatsvinden zodat de CCM-zanger optimaal kan blijven functioneren. Nog een aantal bijzonderheden: uit het Voce Vista programma kwam naar voren kwam dat de optimale belt bij vrouwen wordt geproduceerd ter hoogte van 7800 herz, dit in tegenstelling tot het akoestische signaal bij operazangers, bij wie dit signaal niet verder gaat dan 4000 herz. Verder was het verrassend te zien hoe stemspleetsluitingspatronen bij de vrouwelijke belt opmerkelijke overeenkomsten vertoonden met die van de operatenor bij het zingen in hoge tessitura!

Upshaw, Sataloff, Rosenberg

Op de tweede dag kwam de diversiteit van de zangwereld aan bod. De eerste helft van de dag werd besteed aan techniek, fysiologie en uitvoeringspraktijken van CCM. 's Middags was er een opera masterclass onder leiding van de bekende opera bariton Sherill Milness, en 's avonds werden we getraakteerd op een fantastisch recital van Dawn Upshaw in het karakteristieke Ryman Auditorium in het centrum van Nashville, waar de groten der Country and Western ook geconcerteerd hebben. Door zelf haar liederen in te leiden en toe te lichten zorgde Dawn Upshaw, geboren en getogen in Nashville, voor een speciale, intieme sfeer tijdens het concert dat door iedereen werd

geapprecieerd.

De overige dagen werden carrière-aspecten van de jonge professionele zanger als podiumartiest belicht vanuit zowel de klassieke als de commerciële invalshoek. Verder vonden twee excellente demonstraties/panel-discussies plaats. De één werd geleid door Leonore Rosenberg van de Metropolitan opera voor de categorie klassiek, de ander, voor de categorie Contemporary Commercial, door Sandra Dudley, welbekend in de Jazz en Country and Western wereld. De sessies door KNO artsen Sataloff en Cleveland, die beiden het niet-klassieke in hun lezingen meenamen, waren meer dan de moeite waard, evenals de zangcompetities met de daaruit voortvloeiende recitals van de winnaars. Vermeldenswaard is dat iedere dag kon worden begonnen met yoga onder leiding van yogadocenten die zich hebben gespecialiseerd op de bijzondere behoeften van zangers.

Zomer 2009, EVTA conferentie Parijs

In totaal waren er zevenhonderd mensen, afkomstig uit alle windstreken van de wereld, aanwezig bij dit evenement. Voor mij persoonlijk was het niet alleen een uitstekende gelegenheid om op de hoogte te blijven van vernieuwingen op mijn vakgebied, maar ook en vooral een ideale mogelijkheid om oude relaties te verfrissen en contact te maken met nieuwe vakgenoten. Onder de vele collega's met wie ik ideeën heb uitgewisseld was Claudia Philips, voorzitter van de Franse vereniging van zangpedagogen. Ze informeerde me met enthousiasme over het EVTA zangevenement dat deze zomer gaat plaatsvinden in Parijs, en drukte me op het hart dat ze het fantastisch zou vinden collega's uit Nederland te verwelkomen op deze happening. Het thema van deze conferentie is "Singing, Past and Present: Innovation and Tradition". Meer informatie is verkrijgbaar op de website <http://www.icvt2009.com>. Het belooft een zeer interessant gebeuren te worden. Voor ons zangpedagogen is het van essentieel belang op de hoogte te blijven van de meest recente ontwikkelingen op ons vakgebied. Daarom kan ik van harte aanbevelen niet alleen regelmatig naar de symposia van onze vereniging te komen, maar ook eens te overwegen een bezoek te brengen aan onze collega's over de grens. Ik ga in ieder geval weer mijn best doen om aanwezig te zijn!

Samenvatting EVTA ledenvergadering te Stockholm

door Cora Peeters

Op 10 oktober 2008 vond in Stockholm, Zweden, de jaarlijkse ledenvergadering plaats. De NVZ was daar niet bij vertegenwoordigd. Hieronder echter de belangrijkste punten uit het nagestuurde verslag.

Er zijn drie nieuwe bestuursleden benoemd: Sebastian Bielicke, penningmeester (Duitsland), Nora Tiedcke (Zwitserland) en Elizabeth Aubry (Italië) als algemeen bestuurslid. De vergadering heeft het verslag van de penningmeester goedgekeurd. Er was een discussie over de EU Leonardo subsidie, verscheidene leden hebben moeilijkheden ondervonden wegens onvoldoende informatie.

Discussie over communicatie, website, nieuwsbrief en nieuwe EVTA projecten.

Ontwikkelingen m.b.t. de Leonardo subsidie. Inmiddels zijn 7 aanvragen gehonoreerd en is er een totaal bedrag van 104.000,- binnengekomen. Er wordt door verschillende lidlanden nog aan gewerkt en na november is er meer duidelijk over de specifieke planning en mogelijkheden.

Planning Vocal Pedagogyweek

De volgende Vocal Pedagogyweek vindt plaats in Zweden, in april 2009. 2010-2011: Er wordt door diverse lidlanden onderzocht of het mogelijk is een Pedagogyweek te organiseren als gastland, maar er is nog niets concreet.

Eurovoxcongres juli 2009 te Parijs

Het team in Parijs is hard aan het werk om een geweldig programma samen te stellen. Er is plaats voor 4 kandidaten per land om deel te nemen aan "The Young Professionals Program".

Discussiepunten

- Contact en communicatie tussen EVTA en haar leden. De duidelijkheid kan beter: er is vaak een overdaad aan informatie tegelijk. Voorstel om voortaan wat vaker kleinere porties naar de leden te sturen.
- EVTA vraagt het bestuur van de lidlanden iemand te benoemen voor langere termijn, zeker als de toegestane termijn om zitting te hebben binnen het bestuur niet langer is

dan 2 jaar. De lange termijnplanning wordt dan overzichtelijker en de problemen binnen de organisatie kunnen beter in de gaten worden gehouden.
- Internet: Hoe kunnen we de leden van diverse landen interesseren voor de EVTA website. Verzoek aan de landsbesturen om hier aandacht aan te schenken. De nieuwsbrief die ieder land om de paar jaar moet uitgeven wordt overbodig door het gebruik van het internet.

Aandachtspunten voor nieuwe pedagogieprojecten:

- ook niet-professionele zangers;
- diverse leeftijdsgroepen;
- klassieke en popmuziek;
- zorgdragen voor een blijvende uitwisseling tussen zangdocenten.

De volgende ledenvergadering is gepland op woensdag 15 juli 2009 in Parijs.

De EVTA (European Voice Teachers Association) bestaat uit 22 organisaties, afkomstig uit 16 verschillende Europese landen. Doelstelling is het onderzoeken en uitwisselen van nieuwe en bestaande problemen met betrekking tot de vocale training. De EVTA ziet het als haar voornaamste taak om professionele kennis en ervaring uit te wisselen en nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen op de voet te volgen. Daartoe worden congressen en 'vocal pedagogyweeks' georganiseerd.

De NVZ is lid van de EVTA en zendt waar mogelijk een afvaardiging naar de coucel-meetings en andere bijeenkomsten, waarvan in het Bulletin verslag wordt gedaan. Eens per jaar komen de afgevaardigden van de aangesloten organisaties bijeen voor de ledenvergadering.

Website NVZ

door Diane Hidding

Het is gebleken dat onze website nog niet in groten getale door de leden is bezocht. Ter informatie volgt hieronder nogmaals de handleiding om veilig en makkelijk te kunnen inloggen:

- 1 Ga naar www.zangpedagogen.nl ;
- 2 Klik met de muis op het zinnetje Nog geen account? Maak er één aan! ;
- 3 Vul bij de lege vakken een zelfverzonnen GEBRUIKERSNAAM en WACHTWOORD in ;
- 4 Vink het vakje login aan als u wilt dat uw computer deze informatie onthoudt ;
- 5 Na goedkeuring ontvangt u van mij via e-mail een bevestiging dat u kunt inloggen.

Indien u uw wachtwoord bent vergeten kunt u opnieuw een wachtwoord aanvragen. Per e-mail krijgt u vervolgens automatisch een nieuw wachtwoord toegezonden. Veel succes!

Nog wat kleine mededelingen en zaken over de website:

Op de site is ook een mogelijkheid om het lettertype te vergroten, zie bij 'lettergrootte wijzigen', ook op de homepagina rechts onderaan.

We hebben wat foto's verzameld van symposia. Zijn er leden die nog leuke, interessante foto's hebben dan graag mailen naar website@zangpedagogen.nl

berichten

Maastricht, Aken, Luik

EUREGIONAAL OPERA- EN MUZIEKTHEATERFESTIVAL

5 t/m 8 maart 2009

Zang, muziektheater, lezingen en films en de première van Tsaar Saltan van Opera Zuid. www.theateraanhethof.nl

Lelystad

OUDE MUZIEK ZINGEN

7 maart 2009 van 9.30 –17.00 uur in het Cultureel Centrum de KUBUS

Kosten: 32,50

Voor goede amateurs met belangstelling voor oude muziek die zelfstandig thuis hun partij (moderne notatie) kunnen instuderen. De dag wordt afgesloten met een presentatie aan elkaar en aan door onszelf uitgenodigd publiek.

www.zingmagazine.nl/nieuws.asp

Zwolle

NEDERLANDS KAMEROPERAFESTIVAL

17 t/m 26 april 2009

Veel bijzondere en intieme producties in dit 3e Kameroopera Festival, met veel vocale variatie.

www.kameroopera.nl

Nederland

KINDEREN VOOR KINDEREN SONGFESTIVAL 2009.

Op 18 april 2009 komt de finale van het Kinderen voor Kinderen Songfestival op tv. Na de uitzending kunnen kinderen zich op de website inschrijven voor de voorrondes van het Kinderen voor Kinderen Songfestival 2009

kvk.vara.nl/Home.281.0.html

Parijs (Fr)

EVTA CONFERENTIE

15 T/M 19 juli 2009

Thema "Singing, Past and Present: Innovation and Tradition".

www.icvt2009.com

Dresden (D)

De PAN EUROPEAN VOICE CONFERENCE 2009 vindt plaats in Dresden van 26 t/m 29 augustus 2009

Onderwerp van de conferentie : 'The professional voice in communication today - to-

wards the integration of science and voice education.'

www.pevoc8.de/welcome/home.html

's-Hertogenbosch

INTERNATIONAAL VOCALISTEN CONCOURS 2009

Op 21-23 september 2009 zijn de nationale voorronden voor Nederlandse vocalisten en in Nederland gevestigde of nog studerende buitenlandse zangers. Presentatieconcert is naar verwachting op 11 oktober 2009.

www.ivc.nu

TIPS

Londen (GB)

Vocal Tech en Vocal School

Deze school heeft een uitgebreid aanbod van cursussen/opleidingen voor popzangers www.vocal-tech.co.uk

BIJSCHOLING

De volgende cursussen zijn ook voor zangpedagogen:

- Nasaleermethode, woensdagen: 25 maart, 22 april en 3 juni 2009

- Therapie bij stemstoornissen, woensdag 27 en donderdag 28 mei 2009

- Van spreken naar zingen en andersom I, vrijdag 2 oktober 2009

- De fysieke stem, zaterdag 7 februari 2009

- Methode Coblenzer - Middenriftraining en toepassing, woensdagen: 11 februari en 4 maart 2009

- Symposium Adem- en ontspanningstherapie aan de tand gevoeld, zaterdag 7 maart 2009

Informatie en inschrijven

www.hu.nl/StudieKiezenProfessionals/Vakgebieden/Paramedische+Studies/Cursussen/CPSlogopedie

colofon

Samenstelling van het bestuur:

voorzitter

Elena Vink

Ommershopselaan 10

6881 RT Velp, 026-4426060

voorzitter@zangpedagogen.nl

secretaris

Irma ten Brinke

Doetinchemseweg 233

7054 BG Westendorp, 0315-298091

secretaris@zangpedagogen.nl

penningmeester

Roland Hangelbroek

Borgesiusstraat 43b

3038 TC Rotterdam, 010-4525474

penningmeester@zangpedagogen.nl

lid/eindredactie

Cora Peeters

Parkweg 52

3134 UP Vlaardingen, 010-4341507

cpeeters@chello.nl

lid

Lieve Geuens

Willink van Collenstraat 64

3621 CN Breukelen, 0346-252957

lievegeuens@planet.nl

lid

Diane Hidding

Vioolstraat 1

6922 KH Duiven, 0316-268352

dianehidding@hetnet.nl

ledenadministratie

Greet Woltjes

Zwolseweg 241

7315 GK Apeldoorn, 055-5336609

ledenadministratie@zangpedagogen.nl

ereleden

Cora Canne Meijer

Margreet Witsen Elias

Ank Reinders

Maria Rondël

Kay Jensma

Samenstelling van de redactie:

Cora Peeters, José Lieshout, Ineke van Doorn, Margreet Witsen Elias, Jolande Geven.

redactie@zangpedagogen.nl

drukkerij

Multicopy Apeldoorn

vormgeving Bulletin

Bi©e (Trix van Vugt), Utrecht

welkom / wijzigingen

Als nieuwe leden heten wij welkom

Corinne van Wijk
Bremlaan 5
2803 BV Gouda
0182-573523/06-38082030
corinnevanwijk@tiscali.nl

Christine Niezen
Wilhelminalaan 33
3701 BE Zeist
06-53735675
Niezen.c@planet.nl

Jolande Geven
Johan de Wittlaan 36
6828 WG Arnhem
06-40123427
Jolande.geven@tiscali.nl

Klaartje Gisolf
Orteliuskade 95/3
1056 NJ Amsterdam
020-6261284
gisolf26@zonnet.nl

Harry van Berne
Eikbosserweg 11
1214 AE Hilversum
035-6242653
jhvb@planet.nl

Anja Kwakkestein
Rolling Stonesstraat 57
6663 HP Lent
06-40405367
Anja.kwakkestein@wanadoo.nl

Bregtje de Geus
Drilsholtenstraat 25
7556 NR Hengelo
074-2427281
bregtje@wingerd.demon.nl

Reina Hertzdahl
Keizer Karelplein 11
6211 TC Maastricht
043-3250254
reina@quadratus.nl
binnenkort:
info@reinahertzdahl.nl

Adreswijzigingen en overige correcties NVZ leden

Ingrid Wage
Meijenhagen 23
3721XA Bilthoven
030-2202107
ingridwage@ziggo.nl

Ellen Steffers Dekker
Berghuizen 34
7961 LT Berghuizen Ruinerwold
0522-451026
e.steffersdekker@hetnet.nl
www.zangpraktijkruinerwold.nl

Ineke van Doorn
Boekweitoord 27
3991 XL Houten
030-6379938
ineke@inekevandoorn.com

Marion Haverkort-Paauwe
Rozemarijnsingel 15
7641 ED Wierden
056-572542/06-13790828
m.c.haverkort@hetnet.nl

Anne Woodward (Anne Haenen)
De Carpentierstraat 2
2595 HL Den Haag
070-7802291/06-20968909
annewoodward@casema.nl

contributie

De contributie van de Nederlandse Vereniging van Zangpedagogen bedraagt € 45,00 per jaar voor werkende leden en vrienden, en € 25,00 voor studenten. Aanmelding via de website www.zangpedagogen.nl of via de ledenadministratie. Het verenigingsjaar loopt gelijk met het kalenderjaar. Het lidmaatschap wordt aangegaan voor onbepaalde duur; afmeldingen vóór 1 december, uitsluitend schriftelijk bij de ledenadministratie.

kopij

Kopij voor het volgende Bulletin (eind juni) moet **uiterlijk 22 mei 2009** per email gestuurd zijn naar:

redactie@zangpedagogen.nl.

Foto's ter illustratie (min. 300 dpi) worden op prijs gesteld. Over plaatsing van een ingezonden bijdrage beslist de redactie. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen te corrigeren en/of te redigeren. De NVZ aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de inhoud van in het Bulletin geplaatste artikelen.

© 2008 auteursrechten voorbehouden, overname van artikelen slechts met toestemming van het bestuur van de NVZ.

Uitnodiging Algemene Ledenvergadering

De komende Algemene Ledenvergadering zal plaatsvinden op zaterdag 21 maart a.s. om 14.00 uur in Parnassos, Kruisstraat 201, Utrecht.

De vergadering zal dit keer zonder de gebruikelijke workshop zijn en vooral in het teken staan van u, de leden, en uw opmerkingen en ideeën. Ook zal tijdens deze vergadering afscheid worden genomen van Irma ten Brinke, secretaris van de NVZ, en Greet Woltjes, bestuurslid belast met de ledenadministratie. Tijdens de ALV zullen door het bestuur twee kandidaten worden voorgedragen om in deze vacatures te voorzien: Coosje van Ramselaar als secretaris en Petronella Palm als bestuurslid belast met de ledenadministratie. Tijdens de bijeenkomst zal bij wijze van muzikaal intermezzo een kort optreden worden verzorgd door Stefanie Janssen, sopraan, en Yan Yun, piano, beiden studierend aan de Artez Hogeschool.

De Algemene Ledenvergadering biedt u een prachtige gelegenheid om met ons van gedachten te wisselen over het beleid en de toekomst van de NVZ. Komt allen! Wij zullen zorgen voor koffie, thee en lekkers.